adverti *nimis*, aut *vehementer* addi, quia diligere com. munis dilectioni non ſufficier, ait Hilarius, niſi etiam vehementer id, quod diligitur diligatur; nec aliter, inquit Ambroſ. præcepta divina implere quis poterit. Jam *a* ſupra audivimus Deum *mandaſſe mandata ſua cuſtodiri nimis*. Certè vulgaris etiam vera dilectio non ſufficit; quum ingruunt graviores circa mandatorum divinorum obſervationem difficultates.

a Verſ. 4.

Verſ.48.) Et levavi manus meas ad mandata tua, quæ dilexi, & exercebar in juſtificationibus tuis.

Senſus loci.

SAtis trita expoſitio eſt de mandatorum alacri executione, & in opus deductione, quia manus operum ſunt inſtrumenta. Hoc eſt *remiſſas manus erigere*, ut Apoſtolus *b* hortatur. Ita quoque hunc pſalmi locum Origenes *c* intellexit. Non ipſas manus, inquit, ſed opera manuum tollimus ad mandata Dei, quando facimus opera digna Deo. Præterea poteſt explicari cum Aug. Proſper, aliis de cuſtodia legis ob finem altiſſimum, qui eſt Deus, *merces noſtra magna* d *nimis*, non propter finem temporalem quem qui quærit, deprimere manus cenſendus eſt, nec diligere judicandus, taliſque eſſe, cujus, ut ait Pampolitanus, *neſciat ſiniſtra quid faciat dextera e*, ſed qui quærat favores hominum, inquit Remigius: *Levanda corda cum manibus ad Dominum in f cœlos*, hoc eſt pura intentione agendum bene. Includere videtur veluti metam & ſcopum operum, ad quam dirigantur dilecta, modus ipſe loquendi, quem Poeta Gallus *g* eleganter expreſſit;

b Hebr. 12. 12
c tract. 5. in Matth.
Elevatio manuum quid denotet.
d Gen. 15. 1.
e Matt. 6. 3.
f Thr. 3. 41
g Thuſ. des portes.

Ta loy c'eſt mon amour, & pour fidelle adreſſe
Mes mains, & mon penſer ont ton commandement.

Elevatis aſcendit Chriſtus *manibus in cœlum h*, ut noſtra ſecum corda operaque ſurſum elavaret. *Graves manus* Moyſis *i* inſinuabant remiſſa veteris legis opera, & qui vivebant in ea, non ita corda ſurſum elevare, ſicut ad emolumenta terrena. Vincebatur populus, cum eas ille deprimebat *k*. Tertio, ut innuit creditus Hieron. *levare manus ad mandata*, eſt oſtendere innocentiam, quam deſignant manus à peccato mundæ, & ab effuſione ſanguinis alienæ. Quarto Trevetus inſinuari putat reverentiæ ſignum, quo ſolerent Judæi libro legis aſſurgere. Addit quinto in ejuſdem reverentiæ ſignum, plauſum quemdam factum manibus. Quà ſpectat ſignum gratulantis, & laudantis. Sexto R. Aben-Ezra docet eſſet hunc morem, præ amore aliquem cum honore excipiendi, quaſi nempe ſic legem David excepiſſe ſe aſſerat obviis manibus, tamquam donum eximium, ſibiq; cariſſimum. Septimo Genebrardus attingit ritum jurandi; quaſi nimirum, quod canit poſtea *l*, *juraſſe* ſe ſignificet *& ſtatuiſſe cuſtodire judicia juſtitiæ DEI*. Octavo ritus hic erat orandi, de quo actum fuit alibi *m*, ſimul cum aliis cauſſis elevationis manuum: vel gratias agendi. Has jubet Apoſtolus *n levare puras* in oratione. Nono deſiderantes quidpiam vehementius manus & brachia extendunt, eoque corporis geſtu quam cupide appetant declarant. Decimo mandata ardua, ſublimia ſupra vires poſita naturales, ut poſt Titelmanum, noſter indicat Bellarminus, elevatio manuum denotat *f*. Undecimo manus levant, qui vehementer percutere volunt *o*. Sic poſſemus interpretari *manus* illum *levare ad mandata quæ dilexit*, qui in ſeipſū animadvertit, ac de ſe ipſo pœnas repetit, eo quod mandata non cuſtodierit; vel alios caſtigat quoque violatores, ſi ad ipſius manus id pertineat. Duodecimo vocantis eſt etiam manus levare ad eum quem vocat *p*. Quomodo ad *mandata* cenſetur *eas levare*, qui libens ea veluti accerſeret, ac ſibi dari illa cuperet, parato, ac promto obediendi ſtudio. Decimo tertio levat manus quis ad auxiliandum & protegendum *q*: verus autem obediens ut legem divinam ac imperata majorum ſuorum tùm ratione, tùm executione tueatur, ne in vanum lata videantur, aut ne ſuo ſaltem exemplo illa violandi occaſio aliis detur. Sic & *judicia DEI adjuvant nos r*, & nos illa, immo, & Deum ipſum *ſ*. Alia quoque utiliter levari legunt, in ſcripturis, ut anima, oculis, voxque; de quibus hoc loco Avendanus. Sed non ſunt propoſiti noſtri: & eadem Ayguanus tradiderat in Pſalmo 62. num. 993.

h Luc. 24. 50
Graves manus Moyſis quid nobis innuerint.
i Exo. 17. 12
k ibid. v. 11.
l verſ. 106
m in Aſſ. c. 1
n 1. Tim. 2. 8
o Pſ. 73. 3.
p Eſa. 49. 22
q Ezech. 20. 36
r verſ. 113. 175.
ſ 1. Cor. 3. 9

Et levavi manus meas.) Hieronymus, & Auguſtinus in ſpeculo, *levabo*; Hilarius, *erexi*. Ambroſianum Pſalterium, *tuli*, ideſt ſuſtuli: Apollinarius πάνων extendebam. Priorum conſtructio requirebat præteritum imperfectum. Sed ſenſus ſemper idem.

Ad mandata tua, quæ dilexi.) Monui jam cum Auguſtino, addere aliquos hic etiam, *valde*, quemadmodum in præcedente verſu, vel *nimis*, vel *vehementer*. Hilarius legit, *valde*: Ambroſ. *nimis*, *& præcepta*: Caſſiodorus quoque, *nimis*: Romanum Pſalterium, *vehementer*. De hoc nihil monere Hieronymum miror: ſed magis quod monet *t* pronomen, *tua*, ſuperfluum eſſe quum ipſemet id in ſua ponat translatione ſitq; in textu non tantum Græco ac Latino codicum omnium; ſed etiam in Hebræo מִצְוֹתֶךָ *mitſuotheka*.

t Epiſt. 135.

Et exercebar in juſtificationibus tuis.] Hier. & Aug. in ſpeculo, *& loquar in præceptis tuis*. Verbum אָשִׂיחָה *aſichah* cum ה *he* paragogico redditum etiam eſt verſu 15. 23. 27. Græcè per ἀδολεσχεῖν, & per *exerceri* Latinè. Hilarius, & Ambroſius Latini verbi vim attendentes ajunt ſignificare non negligenda, nec tranſcurrenda mandata divina, ſed exercere nos in his debere: immorari plurimum, crebro revolvere ſolicitæ mentis affectu: exercitatione oſtendi aſſiduitatem operationis, frequentem, & ſemper intentam præceptorum obſervantiam. Rurſus Auguſt. quemadmodum citatis aliis locis, meminit alios interpretatos, *lætabar*, aut *garriebam*, quod extat Græcè ἠδολέσχουν: *exerceri* quippe *in juſtificationibus Dei* lætum *o*, & quodammodo garrulum, qui mandata ejus quæ diligit, & cogitandi, & operandi delectatione cuſtodit. Recognoſcenda illis locis dicta; ex quibus conſtat non videri verum quod affirmat Vincentius Ciconia, verbum Hebræum hujus loci complecti univerſas animi, & corporis exercitationes. Neque ad rem ſatisfacere videtur quod ait Camerarius, præbere ſe Prophetam, aliumve cujus perſonam gerat, paratum ut à Deo *exerceatur in juſtificationibus divinis*, ideſt, in tribulationibus. Obſtat inter alia, quod legat, *exercebor*, in futuro; quamvis ea lectio in aliis reperiatur, ut Hugone, Lyrano, Ayguano, Lombardo, Haimone, Remigio.

ZAIN.

Verſ.49.) Memor eſto verbi tui ſervo tuo, in quo mihi ſpem dediſti.

Senſus loci.

OCtonario iſto agitur potiſſimùm de ſpe retributionis ac beatitudinis æternę, quam ſpem concipiunt ſervantes legem Dei: hancque ſe Propheta legem affirmat propter illam ſervaſſe, ex ea in tribulatione conſolationem cepiſſe, doluiſſe quod ipſam impii prævaricarentur. Aſcribit hunc ſermonem Camerarius Davidi poſt Saulis perſecutionem: Anaſtaſius captivis in Babylone, liberationem ſperantibus, ac Deo ipſi promiſſum ſuggerentibus liberationis ejuſdem poſt annum ſeptuageſimum, quod jam tempus videbatur fluxiſſe, & cujus rei conſolatione ſolabantur illi calamitatem ſuam. Sed ſenſus primus generalior melior, & probatus pluribus. Verſus autem iſtius primi ſententia eſt Deum orare, ut ſui promiſſi vel interni, vel externi tùm per ſcripturas, tùm per Prophetas in quo ſpem dedit, recordari dignetur, nec amplius differre, perinde ac ſi oblitus eſſet. Promiſſum autem illud eſſe cenſetur, quo legem ſervantibus bonorum temporalium copiam pollicitus eſt, multo meliorum typum, ideſt, cœleſtium, ac æternorum. Si autem de Davidi promiſſo peculiari facto ſit ſermo, illud poſſet intelligi, quod per Samuelem fuerat de regno ipſi dando *u*, & per Nathan *x*, quod placet R. Salomoni, & Ambroſio, in ipſius poſteritate perpetuando, quum tamen adeo graves pateretur tribulationes vel à Saule, vel ab Abſalone filio, ut id promiſſum aliquo modo in dubium revocari poſſe, ſuaque ſpes nonnihil vacillare videretur; Deus veluti de ſuomet promiſſo ſolvendo, ac fide liberanda, & præſtanda admonendus. Affinis ejuſdem Davidis oratio in hiſtoria Regum. *Nunc ergo Domine Deus, verbum quod loquutus es ſuper ſervum tuum, & ſuper domum ejus, ſuſcita in ſempiternum, & fac ſicut locutus es y*. Arnobius, & Hugo accipiunt de Verbi Dei promiſſa incarnatione humano generi, quod perierat in prævaricatione Adæ, & illo modo in melius reparandum erat. Innuit id quoq; Ambroſ. Chryſoſt. exprimit promiſſionem Chriſti qua ſe cum ſuis futurum promiſit hinc abiens, *uſque ad conſummationem ſeculi z*. Monent porro Euthymius, Hilarius, Ambroſ. Auguſt. alii multi Latini, non cadere in Deum oblivionem: ut nec pœnitentiam, velle nihilominus orari: quia oratio ipſa unum ex mediis eſt, per quæ decrevit promiſſa adimplere. Hoc ſæpius in opere iſto annotavimus.

u 1. Reg. 16. 3. 13
x 2. Reg. 7. 8 & ſeq.
y 2. Reg. 7. 25
z Matt. ult. Oratio unū ex mediis, per quæ decrevit Deus promiſſa adimplere.

Zain.) Hieron. in explanatione alphabeti ait hanc litteram ſignificare, idem, quod *iſta*. Id expreſſa voce dicunt Hebræi in fœminino genere, זו *zo*, vel זאת *zoth*. Ambr. refert alias duas notiones, [quas Lombardus, Hugo, Ayguanus, Pampolitanus admittunt, & Lindanus ſecundùm) *duc te, & huc* ac denotari, ut unuſquiſq; ſe reget, & ipſe ſui rector ſit: vel ut huc dirigat iter, quod litteræ hujus verſiculi vocant, nempe ad requiem in verbo Dei, quam requiem locus etiam litteræ in alphabeto ſeptimus deſignet, quia ſeptima dies quietis eſt. Prioris ab Ambr. recitatæ notionis rationem reddere nequeo, זה *zeh* adverbium quoq; loci ſignificat. Ipſe ſonus litteræ ז *zain*, Chaldæorum ſaltem lingua *clavam, armaque* valet: quę dicuntur etiam Hebraicè זונות *zonoth*, nomine ſignificante ſimul *meretrices*, armatas nempe cupidine. Vincentius Ciconia, ſignificationem *armorum* accipiens, ait hac littera hìc innui quos Deus afflat ſpiritu ſuo, eos etiam impenetrabili, ac inſuperabili armatura munire, qua non modo ſe ab hoſtibus ſuis tueantur, ſed eos etiam oppugnent, atque expugnent: eſſe enim הזים *hazzim*, ideſt *ſcuto munitos*, in quod, ut eſt in fabulis, qui oculorum aciem figerent ſtupidi, ac penè ſaxei fierent. Citat Paulum *a*, panopliam nobis Dei, ac ſpiritualem deſcribentem. Inter alia arma, ſpei, de qua hìc agitur, galea numeratur *b*. Vocem illam non reperio, nec apud Hebræos, nec apud Chaldæos. Forſitan per ן *nun* finale ſcribi debuit; etſi eo modo non adhuc ſignificare *ſcuto munitos*, ſed ut dixi, *clavam, & arma*. Lucretius Tyroboſcus interpretatur ſpeciem, & nos hìc duci à ſpecie bonorum ſpiritualium hujus mundi, de quibus actum ſit prius in aliam ſpeciem bonorum cęleſtium circa quæ ſpes potiſſimum verſatur. *Speciem* ſignificat זן *zun*. Zamorenſis exponit nutritionem. In re parum comperta quid aliis videatur retuliſſe, ſatis.

Litteræ Zain notio.
a Eph. 6. 11. & ſeqq.
1 Theſſ. 5. 8.
b Eph. 6. 12.
1. Theſſ. 5. 8

Memor eſto verbi tui.) Hilarius videtur legiſſe, *memorare verborum tuorum*, in plurali: in quo etiam eſt nomen Græcum μνήσθητι τῶν λόγων σου. Ambroſ. Auguſt. Proſper Arnobius, Caſſiod. alia Pſalteria, *memento*, & addit Ambroſius, *Domine*. Hier. *memento ſermonis*. Nec Hebraicè aliud eſt, quam דבר *davar*, abſque pronomine. Campenſis, & quidam alii exponunt, *memora verbum tuum ſervo tuo*: reduc in memoriam, fac ne umquam tradam oblivioni verbum tuum. Verbum iſtud, ſive ſermo, promiſſio eſt, ut antea docui, vel Davidi, vel cuivis juſto facta: & myſticè de Verbi incarnatione. Admonui præterea de memoria Dei, & oblivione. Sed *m* frequenter legimus proponi Deo, ut ſit promiſſi memor, aut agi gratias eidem quod juxta illud, beneficium aliquod contulerit. Sic poſtea *c*, *Bonitatem feciſti cum ſervo tuo*. Et Simeon *d*, *Nunc dimittis ſervum tuum, Domine, ſecundùm verbum tuum in pace*. Et Deipara *e*, *Suſcepit Iſrael puerum ſuum, recordatus miſericordiæ ſuæ*. Et pater Joannis *f*, *Memorari teſtamenti ſui ſancti; jusjurandum, quod juravit, &c. Verbum, quod egreditur de Dei ore, non revertitur ad eum vacuum g* Permittit Deus, ac inſpirat ſervis ſuis, exigere tam ſæpè ab ipſo promiſſum, ut ſimul meminerint conditionum, quas promittens adhibuit, & quam in his exigendis, atque promiſſis, & votis noſtris reddendis, exactus futurus ſit, accuratuſque. Obſervat Ambroſius DEUM velle conveniri, expectari, exigi, quum David orat, ut DEUS meminerit, ad ſperandum nos provocare.

c verſ. 65.
d Luc. 2. 29
e cap 1. 54.
f verſ. 72. 73
g Eſa. 55. 11

Servo tuo.) Cui nempe verbum promiſſionis feciſti: & quod ad illum factum eſt à te: vel memor eſto in gratiam ſervi tui, & verbi tui in me ſervo tuo memor eſſe digneris: ut Hilarius declarat. Sic exigit David, ut ſe ſervum humiliter agnoſcat. Id Ambroſius aptè confirmat ipſommet reſponſo Davidis ad Deum, poſt adeo prolixas ipſius nomine illi factas promiſſiones à Nathan; in quo reſponſo dimiſſiſſimè ſe Dei nominat multoties ſervum, ac ſuppliciter promiſſionum confirmationem, & complementum flagitat *h*. Notat idem Doctor non uſurpatoriè ſperare Davidem, quum ut ſperaret, Deus ipſe fecerit: ut ſervum, expectare alimentum à Domino, ut militem, exigere ab Imperatore ſtipendium: ut vocatum, poſtulare ab invitante promiſſum: verecundè auctoritatem ſuæ fidei temperaviſſe, dicendo ſe ſervum: quia *oculi ſervorum in manibus dominorum ſuorum*. *i* De honorifica ſervi Dei appellatione actum alias. Servos Hugo malos numerat; pecuniæ, per avaritiam; Veneris, per luxuriam; ventris, per hanc, & gulam: creaturarum, per idololatriam; mundi, per ambitionem; diaboli, per ſuperbiam; peccati, per pravam delectationem.

h 2. Reg. 7. 25
i Pſal. 122. 2
Servorum malorum numeratio.

In quo mihi ſpem dediſti.) Hieron. *quem nempe ſermonem me ſperare feciſti*. Propriè, *ſuper quod*, aut *propter quod ſperare me feciſti*: על אשר יחלתני *hhal aſcer ijchalthani*. Denotat autem id verbum ſpem magnam, ut dixi verſu 43. potuiſſeque hìc, ſicut ibi, reddi verbo *ſuperſperandi*, aut *ſuperſperare faciendi*: quoniam utrobique idem Græcum extat ἐπελπίζω. Spes DEI donum eſt, ſive actualis, ſive habitualis, & actualis in juſto meritoria eſt, quo nomine verus Dei ſervus inſignitur. Spem autem multa excitant, modiſque multis concipitur.

Spes, Dei donum.

Verſ.50.) Hæc me conſolata eſt in humilitate mea, quia eloquium tuum vivificavit me.

Senſus loci.

VErbum illud, de quo dixit priore verſu, hìc autem vocat nomine alio *eloquium*: videlicet promiſſionis, quæ ſpem ſibi magnam ingeneraverat; aſſerit in tribulatione conſtituto ingentem quoq; animi recreationem, & conſolationem contuliſſe, ita ut quodammodo ſibi reviviſcere videretur, *Spe gaudentes* Paulus eſſe nos jubet *k*, & *per conſolationem Scripturarum ſpem habere l*. Vocat præterea fortiſſimum ſolatium propoſitæ ſpei, cognominans *ancboram animæ noſtræ tutam, ac firmam* m, *& ſpe nos* aſſerit *ſalvos factos n*, volens ut *permaneamus in fide fundati, & ſtabiles, & immobiles à ſpe Evangelii o*. Petrus *p*, *in ſpem vivam nos regeneratos*. Anaſtaſius ut cœpit, proſequitur exponere de captivis in Babylone, ſolantibus exilium ſuum divino liberationis promiſſo. Quum Tobiæ inſultantes dicerent, *Ubi eſt ſpes tua?* vetuit *ita loqui, quoniam filii ſanctorum eſſent, & vitam illam expectarent, quam Deus daturus eſſet his, qui fidem ſuam* (fiduciam, ſpemque] *numquam mutarent ab eo q*. Orat idem Paulus ut *Deus repleat nos omni gaudio, & pace in credendo, ut abundemus in ſpe, & virtute Spiritus ſancti*. *r* Plura de ſpei virtute Auctor ad fratres in eremo, *ſ* noſque alias.

k Rom. 12. 12
l cap. 15. 4
m Hebr. 6. 19
n Rom. 8. 28
o Coloſſ 1. 23
p 1. Epiſt. 1. 3
q Tob 2. 18
r Rom. 15. 13
ſ ſer. 10. apud Aug. 10. 10

Hæc me conſolata eſt.) Hier. *hæc eſt conſolatio mea*. Pronomen זאת *zoth* fœmininum rectè jungitur nomini ejuſdem generis cum affixo pronomine נחמתי *nechamathi*, *conſolatio mea*: nempe, quæ conſolatio naſcitur ex verbo promiſſorio. Ad *ſpem* non poteſt referri, quidquid Hilarius dicat, Ambroſius, Auguſt. alii, reſpicientes, credo, ad ſententiam magis, quam ad conſtructionem orationis; quia neque Græcè, neq; Hebraicè nomen *ſpei* hìc eſt. Si referatur ad *verbum*, (quod Græcè tamen pluralis eſt numeri) videlicet ad promiſſum, erit זאת *zoth* fœmininum pro *hoc* neutrius generis, quo carent Hebræi; ſicque etiam αὕτη, & *hæc*; quemadmodum pſal. 26. *t* *Unam petii à Domino, hanc requiram, &c.* Idem qui *ſpei u* appellatur etiam *Deus totius conſolationis x*; ac vulgo præſentis temporis, *beatitudo in ſpe* vocitatur. Sapienter Ambroſius, Quiſquis meliora ſperat, numquam melioribus frangitur. Paullo remotius in pronomine *hæc* ſupplent quidam nomen *lex*.

t verſ. 4.
u Rom. 15. 13
x 2 Cor. 1. 3

In humilitate mea.) Hier. *in afflictione mea*, בעניי *behhonii*. Chald. בכנופי *beſigguphi*. Sæpius docui, *humilitatem*, & ταπείνωσιν hanc habere ſignificationem, ſive pro tribulatione, calamitate, miſeria. Sic prę ter tot alia exempla, quæ alias occurrerunt, in pſalmo 135. *y* *Quia in humilitate noſtra memor fuit noſtri*. Valet humiliatio ad humilitatis virtutem, & ad excitandam Dei memoriam, atque commiſerationem de nobis, ſi virtutis accedat actus. Auguſt. utramq; notionem agnoſcit, præcipuè pro tribulatione, ut & infra *z*; *Priuſquam humiliarer, ego deliqui*: & in libro Eccleſiaſtici, *a* quem ſapientiæ nominat idem Doctor. *In dolore ſuſtine, & in humilitate tua patientiam habe*. Vilitatis conditionis humanæ, quam aſſumendo per incarnationem conſolatus fuerit Deus, exponere licet cum Hugone, juxta illa, quæ prius dicta ſunt.

y verſ. 23
z verſ. 67.
a cap. 2. 4.
Verbi Dei effecta.

Quia eloquium tuum vivificavit me.] *Verbum* legunt Pſalterium vetus, Proſper, Aug. ſed hìc monet melius dici *eloquium*, quia eſt non λόγος, ſed λόγιον. At verſu 41. eſt λόγος; ubi Auguſt. legit *eloquium*. Idem eſt de verſu 154. Quamvis faciendum ſit ubi eſt λόγιον, ferè ſemper *eloquium* reddi, & eſſe nomen Hebræum אמרה *imrah*. *Vivit homo non in ſolo pane, ſed de omni verbo, quod procedit de ore Dei*: *b* in divinis promiſſis, quæ animum erigunt, recreantq; ac veluti revocant in viam, & quaſi exanimem vitę reſtituunt; impediunt ne quis exanimetur & animum deſpondeat. Deniq; *verba vitæ ſunt c*. Similis poſtea ſententia *d*, *Niſi quod lex tua meditatio mea eſt, tūc forte periiſſem in humilitate mea*. Explicat Rickel. animare, & inflammare animā ad bonum. Hoc ſpei eloquium vivificat pecca-

b Deut. 8. 4. Matth. 4
c Joan. 6. 69
d verſ. 92.

catores,ut adeo multis doceri exemplis poteſt. Pelagium pœnitentem redigo tibi in memoriam, hortorq; illius ut ad Nonnum legas epiſtolam *a*. Exaggerat nondum in Montani hæreſim, & Novatiani lapſus Tertull. in opere de pœnitentia *b*, maximè Dei miſericordiam, quæ ſpem cuivis præbet peccatori; allatis his, qui admonentur in Apocalypſi *c*, & prodigi filii exemplo *d*. Tandem exclamat. (Tam pater nemo, tam pius nemo) *Auditui* pœnitentis *dat gaudium, & lætitiam e* verbum remiſſionis peccatorum. Oblita victum,vitæ vacat verbo Magdalena *f*. Hæc eſt animæ noſtræ,ait hoc loco Ambroſ. vitalis ſubſtantia, qua alitur,paſcitur, gubernatur: nec quidquam aliud eſt,quod vivere faciat rationabilem animam,quam alloquium Dei. Sicut enim augetur ſermo Dei in anima noſtra,dum ſuſcipitur,dum intelligitur,dum comprehenditur; ita etiam vita ejus augetur. Et quemadmodum, è contrario, alloquium Dei deficit in anima noſtra, ita, & incurrit ejus vita defectum. Itaq; ut connexio iſta animæ & corporis noſtris,ſpiritu vitali animatur, atq; alitur, & tenetur: ita verbo Dei, & ſpirituali gratia anima noſtra B vivificatur. Unde omni genere ſtudere debemus, ut reliqua omnia poſthabentes, congregemus nobis alloquia Dei,& congeramus in principale noſtrum (in animæ partem rationalem τὸ ἡγεμονικὸν) in ſenſus, in ſolicitudines, in conſiderationes,actuſq noſtros,ut alloquiis divinarum ſcripturarum facta noſtra conveniant, nec à ſerie præceptorum cœleſtium actus noſtri diſcordare videantur,quo poſſimus & nos dicere; *quoniam eloquium tuum vivificavit nos*. Ex Ambroſio ſunt hæc omnia, quæ omitti non debuerunt, ut vitalis ac vivifica verbi Dei vis probè intelligeretur. Chriſtus *verba quæ loquebatur, ſpiritum & vitam eſſe* affirmavit: *g & mortuos ipſos audiendo vocem filii hominis victuros*: *h* Jacobus *i genitos nos verbo veritatis, ut eſſemus initium aliquod* ἀρχὴν (principatus) *creaturæ ejus*, nempe per quamdam divinam vitam. Vitæ qualitates, effectus, officia in Dei verbo ineſſe per inductionem, cui ſit ocium demonſtrare poterit. Delectatur his formulis David in iſto pſalm. *vivificari ſecundùm verbum Dei* k, *ſecundùm miſericordiam* l, *ſecundùm judicium* m, *propter eloquium* n, *in miſericordia* o, *in juſtificationibus p*, & alibi, *q in æquitate*. Affert magnam conſolationem patienter tolerata humilitas dejectionis, ipſaque virtus humilitatis: *Hæc ſit* humiliatio *conſolatio, ut affligens eum dolore Deus, non parcat* r: *renuit* in alia re ulla *conſolari anima ipſius, ſed memor Dei delectatur ſ*.

a apud Suriun 3. Obbris. b cap.8. c cap.1.& 2. & 3 d Luc.11.15 & ſeq. e pſ 50.10 f Luc.7.37 & ſeq. cap.10.49

Ut connexio animæ, & corporis ſpiritu vitali animatur; ita Dei verbo, & gratia ſpirituali, anima vivificatur.

g Joan.6.63 h cap.5.25 i cap 1.18 K pſ.118.25.107 l verſ.38. m v. 149.156 n verſ 154 o verſ.150 p verſ.93 q pſ 142.11 r Job 6.10 ſ pſ.76.2.4

Verſ. 51.] Superbi inique agebant uſquequaque, à lege autem tua non declinavi.

Senſus loci.

CONſolatio,recreatio,vita,ſeu vivificatio,robur,vigor alacritas animi, quam ſpes tua mihi communicavit, & quibus nitebantur,promiſſionis fideliſſima verba, in cauſſa fuerunt, ut à tua lege non declinarem; etiamſi ſuperbi irriſores valdè iniquè agerent,ſuiſq; niterentur irriſionibus, & perſecutionibus à legis cuſtodia me avertere, quam etiam arroganter, & contumaciter ipſi prævaricabantur. Quum autem negat David ſe à lege declinaſſe, alterius induit perſonam, ut Rickelius notat, vel qui numquam peccaverit mortaliter, vel ex quo ipſum pœnituit; quod etiam Davidi convenit. D Adderem intelligere Davidem,non declinaviſſe à lege propter ſuperborum iniquas irriſiones, ac perſecutiones. Nam adulterium, & homicidium ſponte perpetravit illectus libidine. Chryſ. Baſilius, Theodoretus ſuperbos interpretantur Saulem, Abſalonem, Ammonitarum Regem,qui legatos Davidis violavit; eamdem vero uſurpari ſententiam poſſe à martyribus, qui paſſi ſunt à crudelibus & impiis Tyrannis calumnias, ac tormenta. Tales addit Chryſ. adverſus Chriſtum *t*, poſtque contra Apoſtolos *u*, fuiſſe ſcribas, Phariſæos, Principes, & Sacerdotes Judæorum, cum ſuperbia, & faſtu doctrinam illorum audire nolentes, atq; prædicari vetantes. Auguſt. exponit præterea de quibuſcumque hominibus, quorum ſuperbiam, nec humilitas mortalitatis, in quam omnes propter originale peccatum dejecti ſumus, edomuit, ut humiliter primas iſtius uſurparent voces octonarii: *memento verbi tui ſervo tuo, in quo mihi ſpem dediſti*: Extendi poteſt Camerario, *ſuperborum* nomen ad ſpiritus malignos iniquiſſimos perſecutores, ac irriſores, illuſoreſq; noſtros: Arnobius immundos ſpiritus accipit, qui ita ſuperbè ante Verbi incarnationem egerint, ut & capitolia ſibi, & templa alta conſtruerent. Digreditur Ambroſ. in ſuperbiæ vituperationem. Vocat maximum peccatum, unde manaverit noſtri origo delicti, & feralis culpæ hæreditas: præterea: telum primum diaboli, qui prius per id naturæ ſuæ amiſerit gratiam: ei reſiſtit à Deo, quod à Dei cœpit injuria; multiplicis culpæ materiam eſſe: hujus veneni remedium eſſe, à lege non declinare, quantumvis bonis affluant ſuperbi, videaturq; nec providentia Dei eſſe, nec juſtitia. Hugo quatuor de cauſſis docet eſſe maximum peccatum, origine,quia aliorum initium: numeroſitate,quoniam ea ferè omnes laborant; genere, quia natione cœleſtis ſublimium mentes inhabitat; antiquitate, quia primũ peccatũ diaboli fuit,deinde primorum hominum. Plura nos alibi.

t Luc. 11.15. & ſeqq. u Act.4.5.

Superbiæ vituperatio

Superbia peccatum quatuor de cauſſis maximum.

Superbi.] ודים *zedim*: de quo nomine diximus pſ. 18. *x* ubi canitur, *ab alienis parce ſervo tuo*: & vertit Hier. *à ſuperbis libera ſervum tuum*. Prius quoq; hìc verſu 21. & infra in 78. pro illo redduntur *ſuperbi*. Deſcriptio ſuperbi ſub iſto nomine זד *zed* habetur in Proverbiis *z* זד יהיר לץ שמו *zed iahir lets ſchiemo, ſuperbus, ſive petulans, & arrogans* ſive *temerarius deriſor, ſive illuſor, nomen ejus*. Græcè θρασὺς, καὶ αὐθάδης καὶ ἀλαζὼν λοιμὸς καλεῖται, *temerarius, & arrogans, & ſuperbus, peſtis vocatur*; vel *audax, & arrogans, & oſtentator, peſtilens vocatur*; vel apud Luciferum *a*, *temerarius, & ſuperbus, peſtilentia vocabitur*: ex tranſlatione noſtra vulgata, *ſuperbus, & arrogans vocatur indoctus*. Quod ultimum nomen rem quidem veram ſignificat, quia ſuperbus, doctior videri volens, indoctus eſt, diciturque ſed cum vocibus Græca, & Hebræa non congruit. Videtur Salomon citato loco huc alluiſſe,quia ſimile nomini ultimo verbum hìc ſequitur.

x verſ.14.

Superbi deſcriptio. *z cap.21.24*

a pro Athan.

Inique agebant.) הליצני *helitſuni*, quod vertit Hieron. *deridebant me*. Alii, *inſultabant, illudebant, condemnabant irridebant, detrahebant*. In pſalmo primo *b*, *cathedram, peſtilentiæ*; Græcè λοιμῶν, *peſtilentiarum*, aut *peſtilentium*, vidimus dictam מושב לצים *moſchias letſim, cathedram deriſorum, illuſorum, &c.* Illo Proverbiorum paullo ante citato loco eſt לץ *lets* & λοιμός: & pſalmo primo retulimus Aquilam tranſtuliſſe χλευαστὰς, *deriſores*; Symmachum ἐπιβέτας, *inſidiatores*: V. & VI. editionem παρανόμους, *iniquos, legiſve prævaricatores*. Quare non acquieſco Agellio, LXX. C aliter hic legiſſe, nimirum הליזו *helizu*: Nam, & omittit paragogicum pronomen ני *ni*: & nullibi reperio iſtius verbi notionem pro παρανομεῖν, & *inique agere*: quamvis לוז *luz* ſignificet *declinare recedere, divertere, deflectere*; quæ propoſito quidem congruere poſſunt: ſed non ſatis exprimunt malitiam ſuperborum: ut non ſolum ipſi malè agant, ſed benè agentes rideant, atque malum inducant. Poſtremo idem valens *declinandi* verbum ponitur in ſequenti membro, ad antitheſim viri juſti, comparati cum ſuperbis, ut ne declinarit quidem à Dei lege.

b verſ. 1.

Uſquequaque.) Lege verſum 8. & 43. in quibus eſt eadem dictio, & pro illa duplex tùm Hebræa עד מאד *hhad meod*, tùm Græca ἕως σφόδρα *uſque nimis*, aut *uſque valdè* Hieronymus hoc loco potuit dumtaxat, *nimis*.

A lege autem tua non declinavi.) Sic etiam in verſu 102. *à judiciis tuis non declinavi*, & in 157. *à teſtimoniis tuis non declinavi*. In ultimo loco eſt idem Hebræum verbum נטה *natah*, quod in iſto, & in alio סר *ſar*, ut & in pſalmo 13. *c* vel נסג *ſag*, ut in 52. *d* vel ענ *ſag* ſeu נשג *naſag*, D ut in verſu 21. præſentis pſalmi, in quibus omnibus locis eſt Græcum ἐκκλίνειν. Videtur Camerario innui comparatio ſtrenuorum gladiatorum, non autem trepidantium qui huc, modo illuc, vel toto corpore, vel pro parte aliqua membra flectunt, ut plagas adverſariorum facilius declinare queant. Quaſi ſe David quovis loco, ac tempore dicat promtum, & paratum, ad quoslibet excipiendos ictu tribulationum, quos ferre oporteat, ut ſalva maneat beneque cuſtodita lex, quam longè pluris faciat, quam corpus, vitam, cetera omnia. *Maledictos e* antea pronunciavit, *qui declinarent à mandatis Dei ſæpius*. Admonemur *f* etiam *non declinare, neque ad dexteram, neque ad ſiniſtram in cuſtodiendo, & faciendo quæ præceperit, ambulare*. Hujus rei typus vaccæ, cum arca tendentes in Betſames, *& non declinantes neque ad dexteram neque ad ſiniſtram g*: & Aſael, dum perſequeretur Abner, *h* ideſt, diabolum, peccatum, carnem, mundum: Joſaphat *i* quoq; ac Joſias *k*: David item noſter *l* excepto ſermone Uriæ; Job: qui *Dei veſtigia ſecutum pedem ſuum* teſtatur, *viam ejus cuſtodiviſſe, & non declinaviſſe ex ea*: m *nec greſſum ſuum de via*. *n* Ad dexteram legis cenſeri declinare R. Ralbog *o* docet: qui addunt aliquid ad legem de ſuo: ad ſiniſtram, qui demunt. Magis generaliter, eſt rectam vivendi regulam deſerere, & aliam quamlibet obliquam arripere, ſive boni alicujus apparẽtis cauſſa, ſive ut malum quodcumq; devi-

c verſ.3. d verſ.4.

e verſ. 21 f Deut.5.32 & 17.20. Joſ. 1.7. cap.23.6 Prover.4.27 Eſa.30.21

Vaccæ recto itinere euntes in Bethſames cuius rei typus.

g 1.Reg.6.12 h 2.Reg.2.19 i 3.Reg.22.2 k 4.Reg.22.2 l 3.Reg.15.5 m Job 23.11 n cap.31.7. o in Joſ. cap.1.

tetur. Deplorans apud Baruch *a* ſed Jeruſalem, ut A viduam, *& deſolatam, à multis derelictam* dicit; *propter peccata filiorum ſuorum, quia declinaverant à lege Dei*. Daniel præterea in ſua oratione illud inter alia flebiliter deplorat: *peccavimus, iniquitatem fecimus, impie egimus, & receſſimus, & declinavimus à mandatis tuis, ac judiciis* b.

Qui ad legis dexterã vel ſiniſtrã declinare cenſeantur.

a cap.4.12 b Dan.9.5

Verſ. 52.) Memor fui judiciorum tuorum à ſæculo, Domine, & conſolatus ſum.

Senſus loci.

PRæter conſolationem ex ſpe in humilitate, hoc eſt, in afflictione mea, & ex tuis promiſſis, adverſus irriſiones, atq; perſecutiones ſuperborum magno mihi adjumento, & ſolatio eſſe ſenſi, ne declinarẽ à lege memoriam judiciorum tuorum, quæ jam inde ab initio mundi exercuiſti contra tales irriſores, ac perſecutores elatos, illos deprimendo, & caſtigando, in gratiam humilium legem tuam cuſtodientium; nec ab ipſa declinantium, quos illi vexabant, eos exaltando, & variis muneribus afficiendo, B necnon efficiendo, ut ingens iis laus, fama, gloria, opes etiã interdum, poſt ærumnas, advenirent. Sed & longius proceſſi ſimul cogitatione in futurum illud ſupremi judicii tempus, in quo ſingulis decernetur debitum æterntì præmium, ſuppliciumve, eritq; finis tùm inferendi, tùm ferendi ab aliis mala, cujuſmodi nunc hic accidunt, per viciſſitudines quaſdam, & alternationes, cum aliquorum vitio, & merito aliorum. *Reſpiciunt, & levant capita ſua* c juſti ad commemorationem horum judiciorũ, animo erecto, tranquillo, læto. Anaſtaſius de captivis in Babylone agens, vult ob memoriam præteritorum beneficiorum ingreſſu ex Ægypto, ac deinceps in deſerto, & poſtquam ad promiſſam terram perveniſſent, ingentem ſpem cum gaudio magno concepiſſe; fore ut à præſenti quoq; captivitate liberarentur, & ſimilia prioribus beneficia reciperent. Admitti poteſt expoſitio latius extenſa, una cum præcedentibus; nec non ſumendo *judiciorum* nomen ut complectatur cuncta præcepta & legem, atq; intelligatur memoriam, & meditationem in his occupatam afferre ingentem humilitatis, tribulatiſq; *patientiam, ſpem, conſolationem*, ut ex Apoſtolo C *d*, jamdiu ante retulimus. Hortatur David alibi *e ad memoriam Dei mirabilium quæ fecit, prodigiorum ejus, & judiciorum oris ejus*, teſtatur præterea, ſe dum *Dei memor fuit, delectatum eſſe* f: item *memorem fuiſſe* (aut *eſſe velle*, quia Hebr. verbum futuri temporis eſt) *operum Domini, & mirabilium ejus ab initio* g, ſive *antiquorum*; deniq; *memorem fuiſſe dierum antiquorum, atque meditatum in omnibus operibus ejus, & in factis manuum ejus ſe exercuiſſe* h, idq; *quum perſequeretur inimicus animam ipſius, & humiliaret in terra vitam, collocaret in obſcuris, ſicut mortuos ſæculi, anxiaretur ſuper ipſum ſpiritus ejus, in ipſo turbaretur cor ejus* k. Quæ videlicet ærumnæ ſummæ levari meliore remedio, ac opportuniore ſolatio non valebant. Solatur quidem non mediocriter mœſtitudinem animi, & calamitoſum hominem contemplatio Dei operum omnium: ſed præſertim in quibus elucet provida miſericordia, miſericors providentia, juſta moderatio erga probos, & improbos; tùm vero ſi longius reſpiciat ac repetat animus exempla vetera, & continuatã quaſi eorum ſeriem ad hęc uſq, tempora. Sic enim *non peregrinatur in fervore qui ad tentationem fit, quaſi novi* D *aliquid ei contingant* l. De quo Petri loco conſule, ſi lubet, noſtrum commentarium. Rectè Ambroſ., niſi unuſquiſq; legis inſtructus, & formatus exemplis, credas ſemper vera eſſe Dei judicia, cito aſſerit declinare à lege. Retexit deinde horum exempla per Adam, Cain, Enoch, Noe, Abraham Davidem noſtrum, Eliam (Chryſoſt. percenſent, Abel Abraham, Moyſem, Iſaac, Jacob, Joſeph, Job; poſſuntque multo plures proferri) ut doceat quod neq; peccator pœnam ſuæ improbitatis evadit, neque juſtus æquitatis ſuæ præmiis defraudatur. Monet, qui hæc noverit retexere, habere unde gratiam ſuæ conſolationis acquirat è contrario qui non noverit, non habere unde conſoletur: terribilia Dei judicia, & formidini eſſe peccatoribus: cuſtodientibus *dulciora ſuper mel, & favum* m & ſicut in hoc ſæculo videmus innocentes lætos ad judicium feſtinare, odiſſe moras, celeritatem affectare judicii; reos refugere, & pavere, differre, vitare, mœſtificari; denique quum diẽ judicii audierint conſtitutum. ita illum beatum eſſe, qui illud cœleſte judicium lætus expectat, ſciens ſibi regnum cœlorum, Angelorum conſortium, coronam quoq; bonorum repoſitam eſſe meritorum. De ſalubri meditatione judicii egimus aliàs. Lege homiliam Baſilii in pſalmum 33. ubi docet, præſens remedium eſſe, ac frænum adverſus tentationes.

c Luc.21.28

d Rom.15.4 e Pſ.104.5 f Pſ.76.4 g verſ.12 h Pſ.142.5 K verſ.3.4

Mœſtum & calamitoſũ hominem non mediocriter ſolatur Dei operũ contemplatio.

l 1.Petr.4.12

Nec peccator ſuæ improbitatis pœnam evadit, nec juſtus ſuæ æquitatis præmiis fraudatur.

Dei judiciis peccatoribus terribilia cuſtodientibus dulcia ſunt.

m Pſ.18.11

Memor fui judiciorum tuorum.) Synonymè, Hieron., & Auguſtinus in ſpeculo, *recordatus ſum*. Hilarius, *memoratus ſum*. *Judicia* omnibus dictis modis accipi poſſunt pro præceptis, pro juſtis ultionibus, ac ſuppliciis ſuperborum pro juſtorũ liberationibus. *Judicia ſua peſſima* vocat Deus apud Ezechielem *n*, *gladium, & famem, ac beſtias malas, & peſtilentiam*. Intelligi vero poſſunt ibi per *judicia* Judices, ultores, lictores; qui pœnas exigant, & dicantur peſſimi, hoc eſt, ſævi, implacabiles, amari, moleſti. Appellat Auctor *o* Eccleſiaſtici hæc, hiſq; ſimilia, *ſpiritus ad vindictam creatas, in furore confirmantes tormenta ſua, in tempore conſummationis effundentes virtutem; furorem ejus, qui fecit illos placantes*, ideſt, conſummantes, *in mandatis ejus epulantes, ſuper terrã in neceſſitatem* (quum opus fuerit) *præparatos, in temporibus ſuis non prætereuntes verbum*, hoc eſt, imperium Dei, quando imperavit. Extat & in Jeremia *p* ſimilis ſententia.

n cap.14.21 o cap.39.33 p cap.15.3

A ſæculo, Domine.) Voces עולם *hholam*, & αἰῶν ſæpius examinatæ ſunt. Judicia Dei, decreta, voluntates, conſilia, æterna ſunt ſecundùm effecta ipſa; eorum quoq; ratio eadem ſemper perſeverat, quia eodem ſemper modo gerit ſe Deus plus minus, in ſua providentia erga juſtos, & injuſtos; etiamſi non deprehendatur à nobis. *Eſt & cuique ſæculum ſuum*, ut vidimus pſal. 89. *q* jam inde à prima origine ſua. Atque ita nonnulli hoc loco interpretantur ab ipſa vulva matris ſuæ. Davidem quodammodo retexere, ac memoria repetere judicia Dei circa ſeipſum.

q verſ.8

Et conſolatus ſum.) Nempe meipſum: quod valet אתנחם *ethnecham*. Vel paſſivè, *conſolationem percepi*. Paſſivæ vocis eſt παρεκλήθην: quod poſſet etiam reddi, ut fecit Hilarius, & meminit Auguſtinus, *exhortatus ſum*, vel *exhortationem accepi*, ſicut & παράκλητος *conſolatorem*, & *exhortatorem* ſignificat, prætereaq; advocatum. Sed ſola notio prima congruit Hebræo verbo. *Virga, & baculus* divinæ animadverſionis *conſolatur juſtum* r. *Viri mali non cogitant judicium* ſ, quos admonet Job *t*, *Scitote eſſe judicium*.

r Pſ.22.4 ſ Prov.28.5 t cap.19.29

Verſ. 53.) Defectio tenuit me pro peccatoribus derelinquentibus legem tuam.

Senſus loci.

QUum perdendo judicia tua, tùm præſentia in ſuperbos iniq; agentes, tùm futura poſt hanc vitam, ſi perſeveraverint in iniquitate, atq; in legis prævaricatione, quam derelinquunt, quantum pro meipſo capio conſolationis, propter ſpem, & expectationem præmii, quod conſtituiſti cuſtodientibus legem tuam, nec ab ea declinantibus; tantum fere tædii, triſtitiæ, horroris, tremoris, ardoris etiam, ac æſtus iræ, & excandeſcentiæ, infelicium illorũ cauſſa, & commiſeratione, quod perituri ſint, & ob divinã tuam offenſam præſertim in me ſentio, uſq; ad exanimationem propemodum, & animi defectionem deliquiumq; ac vereor ipſe rurſum, totuſq; in iſta cogitatione contremiſco, tametſi nunc ſatis mihi bene conſcius, ne pro humanæ fragilitatis conditione, in eadem delabar peccata, iiſdem obnoxius ſiam judiciis tuis. Hic pietas, inquit Caſſiodorus, ſanctę converſationis exponitur, ut dolore ſe defeciſſe dicat; quia peccatores legem Domini deſerere cernebantur. Neceſſe eſt enim, ut ſanctum virum alterius culpa contriſtet, dum animus pius ſalvos fieri deſiderat univerſos; & quem non optat excedere, affligitur, quum ei pœnas cognoverit imminere: ſcit enim quia graviter illatum malum, ſuum potius gravet Auctorem. Unde ſancta cohors non tantum pœnis ſuis, quantum tyrannicis torquebatur exceſſibus. Sanctus enim quiſque, ait Hilarius, quum cæditur, non humilitatis ſuæ, qui cæſus eſt; ſed inſolentiæ ejus, qui cædit, miſeretur ut à veſano filio pater, ut ab amente ægroto Medicus contumeliã paſſus, dolorem non ex eo, quod perpeſſus erit, ſentit; ſed ob id, quod ille, quem ſanum eſſe cupierit, injuriam ſibi væſanus intulerit Utitur & exemplo ſympathiæ inter membra *u*. Eadem propemodum repetit Ambr. ſtylo profuſiore: addens dolere juſtum, quacumq; ratione occaſio fuerit, vel materia, nempe circa quam, ut alter injuriam inferret, etiam abſq; ulla cauſſa, & hoc item ſenſu *eſſe accuſatorem ſui* x, quoniã accuſat ſe pro alio, etiamſi in ſe nihil habeat, quod accuſet Recitat ad hæc, quot ſe vicibus David accuſaverit *y*: Chriſtum excuſaſſe peccantes, & crucifixores ſuos *z*: Mariæ

Malum graviter illatum ſuum potius gravat auctorẽ

u 1.Cor.12.26 x Prov.18.17 Juſtus prior accuſator iniquo ſenſu intelligatur *y 1.Par.21.8 2.Reg.12.13 & 16.12. & 24.10 z Luc.23.34*

Mariæ potius duxiſſe ſuam remiſſionē accuſari, quod non vindicaverit, quę videri poterat adultera, quē alienū crimen urgere a: poſtremo quum dicitur *iſtum lætari, videndo vindictam* b, ſenſum eſſe lætari; quod ipſe evaſerit, non quia impii puniantur. Qua de re dixi pſ. 57. c Pleni porro ſunt alii pſ. hicq; ipſe, hujuſmodi zelantis affectus pro Domino adverſus peccatores, præcipuè 2.5.9.20.30.54.67.68. 72.73.82.93.138. In hoc autem noſtro poſtea d canit David, *Tabeſcere me fecit zelus meus, quia obliti ſunt verba tua inimici mei* e: *Vidi prævaricantes, & tabeſcebam, quia eloquia tua non cuſtodierunt.* Threni Jeremiæ ſunt ferme omnes de hoc argumento. Notus zelus Moyſis, Phinees, Eliæ, Mathathiæ, Pauli pro Domino. Hic optavit *anathema eſſe à Chriſto pro fratribus* f: & *cum infirmante infirmabatur, urebatur cum ſcandalizato* g. Moyſes volebat *deleri de libro vitæ* h. Mathathias viſo ſuperſtitioſo ſacrificio, *doluit, & contremuerunt renes ejus, & accenſus eſt furor ejus ſecundùm judicium legis, occiſoque idololatra, & ara deſtructa, zelatus legem poſt ſe exire juſſit omnem, qui zelum haberet legis* i. Talis, longeque major Chriſti zelus *qui comedit eum* k. Nullum omnipotenti Deo tale ſacrificium Gregorius l docet eſſe, quale eſt zelus animarum. Sine hoc Angelos nihil eſſe, ſuæque ſubſtantiæ amittere prærogativam ſcribit Ambroſius m: hoc fidei vapore, & devotionis fervore nos ait velut ſuavem cibum in Chriſto remolliri, & formari: non Angelos dumtaxat, ſed ipſum Deum, & Chriſtum zelo præditum: ab hoc Apoſtolum unum cognominatum, ut zelotes diceretur, aliter Cananæus n. Dolorem adjunctum habet continuum zelus hic, triſtitiamq; magnam, ut de ſe teſtatur Paulus o, qui flebat etiam *inimicos Crucis Chriſti, & quorum Deus venter eſſet* p: & *per triennium, nocte, & die non ceſſabat cum lacrymis monere unumquemq;* q: & *ex multa tribulatione, & anguſtia cordis ſcribebat per multas lacrymas* r: & *Athenis incitabatur ſpiritus ejus in ipſo, quum videret idololatriæ deditam civitatem, παρωξύνετο* ſ: quemadmodum eſſe Job t *fleviſſe ſe* teſtatur *ſuper eo, qui afflictus erat, & compaſſam animam ſuam pauperi*: & Jeremias u *capiti aquam oculis fontem popoſcit lacrymarum, ut ploraret die, ac nocte interfectos filiæ populi ſui*: & *Chriſtus videns civitatem*, ac prævidens ejus interitum, *flevit ſuper eam* x. Baſilius y conjungens hìc duplicem dejectionis, ac defectionis meſti animi pro derelinquentibus legem Dei, cauſſam, ſive illorum damnum, ſive proprium periculum; unam videlicet, cum prima, & præcipua cauſſa de offenſo, ac læſo Deo, pręclare loquitur in hunc modum) Tu ſimul atq; videris fratrem ob eorum, quæ admiſit pœnitentiam ſe proluentem lacrymis, huic collugeto, & condole: ita etenim tecum fiet, ut ex alienis malis caſtiges proprium. Talis erat, qui dicit, *Dejectio*, ſive *defectio animi tenuit me præ peccatoribus derelinquentibus legem tuam.*) Tùm ſubdit luctu digniſſimum eſſe peccatum, utpote animæ ægritudinem, ac mortem alioquin immortalis. Affert quos ante dixi, Paulum, & Jeremiam, in exemplum. Idem rurſus in regulis brevioribus z ſcribit, eum, qui præſentem ſectatur ſententiam, evadere mundum, & incontaminatum à labe quam frequenter aliena peccata homini inducunt. Quod confirmat etiam Corinthiorum exemplo, qui vehementē dolorem præ ſe tulerunt, quando objurgati ſunt, quod adverſus illum, qui peccaverat, lente ſe geſſerant; poſtea vero *in omnibus exhibuerunt ſe incontaminatos eſſe negotio* a, ideſt, fornicarii delicto. Auguſt. b vult hoc loco cruciatus exprimi, & angores, quos patitur juſtus, dum peccatores relinquunt legem Dei: & hanc haberi poſſe perſecutionem etiam ſine tormentis corporalibus, qualem Loth in Sodomis patiebatur c; ubi tamen ei habitanti nullus per corporales pœnas moleſtus fuit. Indicat R. Aben-Ezra Davidem ſignificare agitatum ſe quodam quaſi ſpiritu turbinis, quum vereretur, ne propter impios calamitas quæpiā gravis omnes occuparet. Poſſet præterea iſte cum priore verſu necti, hoc modo, ut ſe Propheta cogitantem in judiciis Dei præteritis junctā juſtitiæ, ac præcellentem quoq; miſericordiam, ſignificet, obſtupeſcere, quaſiq; mente abalienari, quum ſimul perpendit nihil, parumve tantis, & talibus exemplis mortales moveri, vel abſterreri, quominus præcipites ruant in peccata quæcumq; audacia, & equiſſimā benigniſſimi Dei legem tranſgrediantur, dereliquant, conculcet. Athenienſes patrocinium civitatis Minervæ adjudicarunt, quæ levi virgulæ ictu ramum excitavit olivæ, ſymbolum pacis non autem Neptuno, qui fortiter ſolū percutiens tridente, protulit concertantes equos; quia

— *Bellum hæc armenta minantur.*

Indignaturi ergo, ac pia indignatione deficere ſe Prophe-

a Matt. 1. 19 — Quo ſenſu verum ſit, juſtum lætari videndo vindictam. — b Pſ 57. 11 — c verſ. 12 — d verſ. 139 — e verſ. 158 — f Rom 9. 3 — g 2 Cor. 11. 29 — h Ex. 32. 32 — i Mach 2. 24. 25. 26. 27 — Animarum zelus Deo gratiſſimum ſacrificium. — k Joan. 2. 17 Pſ. 68. 10 — l ho. 12. in Ezech. & in pſ. 9. penit. — m in Pſ. 118. oct. 18 — n Mat. 10. 4 Marc. 3. 18 — o Rom. 9. 2 — p Phil 3. 18 — q Act. 20. 31 — r 2. Cor. 2. 4 — ſ Act. 17. 16 — t cap. 30. 25 — u cap. 9. 1 — x Luc. 19. 41 — y or. in Julit. — z interrog. 53 — a 2. Cor. 7. 11 — b de unic. Eccl. cap. 15 — c Gen. 19. 25; 2. Petr. 2. 7 — Cauſſa cur Athenienſe civitatis patrocinium Minervæ, non Neptuno adjudicarint.

præque incredibili admiratione exanimari, confirmat, quod non cognoſcatur Deus judicia talia faciens quæ ſibi meditandi conſolationem adeo ingentem afferre ſoleant, ſed eum quum ſua relinquant lege, ac nihil faciant, malentes crudeles dominos, & deos colere, hoc eſt, apoſtatas angelos, ſummi Dei contemtores, atque præcepti illius violatores, & perpetuos malorum omnium, quibus idem offendatur Deus, inſtigatores, & ſuaſores.

Defectio tenuit me.) Hieron. & Auguſt. in ſpeculo, *horror obtinuit me.* Alii, *terror*, aut *tremor invaſit me*: vel *tabes apprehendit me*, vel *æſtus*, aut *combuſtio*, aut *arſio*. Nomen Hebræum זלעפה *zalhhaphah* jam occurrit pſal. 10. d in plurali, ubi legimus, *ſpiritus procellarum*, & in Threnis e, ubi *tempeſtates famis*, quæ ſignificat *famem urentem*, vel *exuſtiones agrorum famem afferentes*. R. Kimhi exponit hoc loco רעדה *rahhad, tremorem*: R. Aben-Ezra per verbum פחד *pachad, timere*, per *ſpiritum turbinis*. Paraphraſtes רתיתא *rethetha, tremorem*. In Romano Pſalterio, apudque Hilarium, ſaltem in textu, Caſſiodorum, Arnobium, *defectio animi*: in vetere, & apud Auguſtinum, *tædium*: licet meminerit quoque tranſlationis noſtræ. Ambroſius, *puſillanimitas*. Græcè eſt ἀθυμία κατέσχε με, quod Apollinarius ita reddit.

ἦτορ ὑπ' ἀδρανίης βεβολημένος ἐπτοίημαι

Cor præ imbecillitate ſauciatus percullus ſum.

Significat ἀθυμία *animi dejectionem, triſtitiam, anxietatem deſperationem, affectum animum diſpondentis*, & opponitur τῇ προθυμίᾳ, *alacritati animi*. Horror nimius, quem nomen Hebræum ſignificat, inducit animi dejectionem, defectionem, derelictionem, deliquium, exanimationem ut idcirco ἀθυμίαν LXX. tranſtulerint.

Pro peccatoribus derelinquentibus legem tuam.) Hieron. & Auguſtinus in ſpeculo, *ab impiis, qui dereliquerunt legem tuam*. Vetus Pſalterium, Auguſtinus, Hilarius, Ambroſius, Proſper, *à peccatoribus*. Arnobius, & Caſſiodorus, *præ peccatoribus*. *Pro peccatoribus* idem poteſt valere, quod *propter illos*, ideſt, quia peccatores dereliquerunt legem Dei; hocque adhuc modi multis intelligitur, quos attigi, quia cedit hoc in offenſam Dei, quia damnum affert ipſiſmet peccatoribus, quoniam timet Propheta, ne ſimili ratione peccet quoniam etiam veretur, ne redundet prævaricatio iſta in publicam calamitatem, qua Deus interdum punit plurimos, ob nonnullorum peccata, ut de ſeipſa ſentiebat humilis Catharina Senenſis. Eadem poteſt etiam ſignificare, *à peccatoribus*, ac *pro peccatoribus*: præterea eadem habere ſignificationem poteſt atque *præ peccatoribus*, hoc eſt, ut cauſſa item defectionis hæc indicetur. Boni Scriptores uſurpant *præ*, ut ſit idem, atq; *propter*, ut, f (*Præ gaudio, ita me dii ament, ubi ſim neſcio.*) Similiter *præ formidine, præ ſagittarum multitudine præ cura, præ cupiditate, lacrymis, fletu, dolore*, ideſt, *propter formidinem* g, &c. Alia notio *præ*, in comparatione, ut ſit *pluſquam*, non omnino eſt extra rem, quum conſtet virum valde juſtum zelo ſtudio, diligentia ſervandæ legis ſuperare peccatores in eadem violanda. Arnobius explicat de gentibus ad legem dæmonium, quæ agebatur in templis Generaliter intelligendi quilibet peccatores. Sed citatus ab Agellio Didymus obſervat alios eſſe peccatores abſolutè, alios, qui cum adjectione dicantur legis violatores: Davidem ſuper his magis doluiſſe. Quæ diſtinctio indicata eſt ab Apoſtolo ſcribente, quod *quicumque ſine lege peccaverunt, ſine lege & peribunt: & qui in lege peccaverunt, per legem judicabuntur*, ideſt, condemnabuntur.

d verſ. 6 — e cap. 5 10 — Notio præpoſitionis Præ. — f Terent. heauton. — g Turſell. de particulis. — Peccatorum diſtinctio in peccatores abſolute, & legis violatores.

Verſ. 54. Cantabiles mihi erant juſtificationes tuæ in loco peregrinationis meæ.

TAntum illum angorem meum, & mœſtitiam, & animi tædium, dejectionem, defectionem, deliquium, quaſiq; exanimationem, *pro peccatoribus derelinquentibus legem tuam*, tamquam inſuavem, amaram, moleſtam, recreare ac ſublevare conatus ſum in hæc ærumnoſa mea peregrinatione, & exilio: juſtificationum atque præceptorum tuorum jucunda dulci, velutique modulata meditatione, & decantatione e quia erant illa mihi valde ſuavia, dulcia, grata. *Juſtitias Domini rectas* cecinit David alibi h *lætificantes corda*. Jacobus i hortatur eum qui *ſit æquo animo pſallere*. εὐθυμεῖ τις: ψαλλέτω. Quod primum verbum opponitur τῇ ἀθυμίᾳ quæ hic priore verſu erat: ibidem vero apud Jacobum Syrus interpres, utitur *la-*

tandi

Senſus loci. — h Pſ. 18. 9. — i cap. 5. 13

tandi verbo. Reprehenduntur à Deo *audientes ſermones ipſius, & non facientes eos, ſed vertentes illos in canticum oris ſui*, ita ut qui Dei nomine loquitur *ſit eis quaſi carmen muſicum, quod ſuavi dulcique ſono canitur* a. Noſter autem Propheta *cantabiles juſtificationes Dei ſibi* aſſerit *fuiſſe*, ſive *carmina*; non ut ſolam captaret ex muſica voluptatem vel ut non pluris faceret quam harmonicum ſonum; ſed quia interna ſpiritualiq; in cuſtodiendis illis lætitia plenus, nec hanc intra ſe continere valens, proferebat exterius: præterea, ut quam ex alia parte, ex alienis peccatis animo hauriebat acerbam triſtitiam; leniret hilari concentu tantopere à ſe adamaturum juſtificationem Dei. Gregorius b gazophilacia cantorum in templo, quod Ezechiel c deſcribit, exponens ſancta deſideria amantium, qui præcepta divina, quaſi quaſdam divitias cuſtodiunt in mente, quas cantando ſervant, videlicet non ex timore ſed ex amore, non ex triſtitia, ſed ex deſiderio, ait præſentem quoq; præferendo locum, *juſtificationes* dici præcepta divina, quæ nos juſtos faciunt, ſi impleantur: tunc nobis in loco incolatus noſtri cātabiles fieri, quando in hac peregrinatione vitæ præſentis diligimus, & ex deſiderio implemus. Citat ex pſ. 100. *Miſericordiam, & judicium cantabo tibi Domine*. Tandem *cantabiles ſibi* dicere *juſtificationes Domini* poteſt *in loco peregrinationis ſuæ*, quiſquis quæcumq; ſint per quæ promoveatur ad juſtitiam à Deo, licet adverſa, grata habet ac digna cantico, & gratiarum actione. Admirabilis quædam, & quaſi harmonica viſitur in his compoſitio, atq; in divinis litteris, quibus totis congruere poſſit canticorum denominatio. Neſcio Anaſtaſius interpretans pſ. totum de captivis in Babylone, quo pacto hunc de iiſdem exponeret verſum, quum iſtos in alio pſal. canat David reſpondiſſe *interrogantibus verba cantionum: Ut quæ hymnum cantarent ipſis de canticis Sion; quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena* d? Quidquid ſit de iſtis, diverſas ob cauſſas juſto lætandum, cantandumq; in hac etiam vita, & triſtandum ac gemendum, ut facile demonſtrari poteſt. Et quidem ſi *juſtificationes* placeat accipere, ut juſtas important derelinquētibus legem Dei, Dei ejuſdem ultiones; *lætatur juſtus videns*, aut *prævidens etiam illas* e; dolet, propter allatas antea cauſſas. Si ſumantur generaliter pro divinis præceptis, gaudet a ſe cuſtodiri, dolet violari ab aliis. Idem quoq; illi captivi cantare ac lætari poterant, tùm quia bene ſibi conſcii erant, tùm quia certi de liberatione: aliunde triſtari de captivitatis ærumna, præſertim quum ſpes adhuc longius aberat, nec velle cantica illa feſtiva celebrare, quæ ſolerent in templo, potiſſimum in gratiā vexatorum ſuorū, qui hoc poſcebant ad ludibrium ipſorum, & ad veri Dei contemtum. Conducit cantus & concentus muſicus vocis, inſtrumentiq; ad animum honeſte recreandū, ad laudandum Deum, ad mentem evocandam ab his quæ illam diſtrahunt, ad mœrores, partimq; etiam mores, componendos: ad altius imprimenda quæ modulate pronunciātur: ad moleſtias peregrinationis imminuendas: ad cohibendos, abigendoſq; dæmones: ad imitandum perpetuos illos Dei laudatores in cœlo: & propter alias rationes utilis eſt, quas non ſemel hinc inde in opere iſto, & in aliis attigimus. Hilarius, & Ambroſius videntur quintam cauſſam ex indicatis tradere, ut nimirum ſuſcepta ſemel in aures non tantum pſalmorum, ſed præſertim juſtificationum, ſeu præceptorum divinorū quaſi cantica, in corde contineamus, & ſemper ea officio oris iteremus, quum oportet, non negligenter, non irreligioſè, ſed abſq; intermiſſione, ac in omni loco, quia ubicumq; degimus, peregrinamur. Quæ bene tenemus, ait Ambroſius, cantare conſuevimus, & quæ melius cantantur, melius noſtris adhærent ſenſibus. Adjicit comparationē ex ruminantibus mundis animalibus f: inſtitutos cantores à Salomone (or inſtituerat David) ut expelleretur, eliminaretur oblivio à domo ſancta, totoq; ſpiritu inquirendæ cognitioni divinitatis intenderent: & eorum cantu nequam ſpiritus fugaretur, ac ut ſuavi invitata veluti dulcedine ſpiritualis infunderetur gratia, quemadmodum quondā contigerat in Saule g, & Prophetis. Docet ad hæc Evangelio præcipue convenire ſymphoniam, de qua in prodigi parabola h: & vocabulum *cantici*, quia remiſſionem omniū peccatorum, Dominiq; juſtitias in ſcripturis Evangelii ſuavi mentis exultatione concinimus: ipſomet Domino dixiſſe i *cantavimus vobis & non ſaltaſtis*: cantaviſſe enim in Evangelio veniam delictorum. Deniq; pronunciet non ſolum hymnos, & pſ., ſed etiam legis præcepta cantabilia ſanctis eſſe. Huc facit, quod alias dicere me bene memini

a Ezech. 33. 31. 32 — b hom. 32. in Ezech. — c c. 40. 44. — d Pſ. 136. 3. 4 — e Pſ. 57. 11 — f Lev. 11. 3. & ſeq. — g 1 Reg. 16. 16. 23 — h Luc. 15. 25 — i cap. 7. 32

leges pleraſq; olim cantilenas appellatas, quoniam, ut annotavit Philoſophus k, homines priuſquam litteras ſcirent, leges cantabant, ne eas oblivioni mādarent. Ut merito mos ille approbandus videatur catechiſmum pueris cantando tradendi, quod tota fere factitatur Italia Hiſpania, provinciis quoq; aliis. Idem confirmare poſſumus ex vetere Græcorum more, de quo Platonem l citat Euſebius m, ut odas pueri perdiſcerent, crebroq; cantitarent, quibus laudes atq; vituperationes earum rerum continerentur, quas lex laudat, atq; vituperat. Habuiſſe quoque Turdetanos in Hiſpania doctiſſimos leges metris incluſas νόμους ἐμμέτρους teſtatur Strabo n. Ælianus o autem de Cretenſibus memorat juſſiſſe τοὺς παῖδας τῶν ἐλευθέρων τοὺς νόμους μανθάνειν *filios ex liberis natos parentibus diſcere leges cum melodia, concentuve*; ut ex muſica voluptatem caperent, & facilius eas memoria complecterentur, & ne ſi quid contra leges admiſiſſent, per ignorantiam ſe feciſſe, poſſent defendere. Præterea refert ſecundùm quod eis diſcendum proponebant, hymnos fuiſſe in honorem deorū factos: tertium, fortium virorum encomia. Similia de Arcadibus antiquis prodit Athenæus p totius Reipublicæ adminiſtrationem muſica fuiſſe moderatos, ut cum ea nō ſolum pueri, ſed etiam juvenes ad annum uſq; trigeſimum educarentur. Idipſum fere de Hebræis Euſebius q refert, ab ineunte ætate canticum oratiumq; exercitio vacaviſſe. Verum denuo moneo, iterumq; ne diſcordet à cantu, vita; ne diſſonent mores à muſica. Quod Ezechiel r ſcribit *applicaſſe* nonnullos *ramum ad nares ſuas*. Symm. Origene ſ recte expoſuit ὡς ἀφιέντας ἦχον ὡς ἆσθμα διὰ τῶν μυκτήρων *quaſi emittentes ſonitum velut anhelitum per nares ſuas*: Hieron. videtur apud Symm. legiſſe ᾄσμα quia *canticum* transfert. Sed Origenes explicat faſtum tumoremque ſuperborum, opificem, & ejus opera ſubſannantium; & quod videntur hymnis celebrare, id agere ſubſannando, & quaſi ramum naſo ſuſpendendo. Innuit Arnobius & alium ſenſum myſticū; quod Chriſtianus inter Judæos aut Gentiles (adderem hæreticos, & malos Chriſtianos) advena videtur, licèt in ſua urbe cōſiſtat: nihilominus his injuſtè agentibus, non taceat. Qui ſe libera uſū apud aliquē oratione ſignificare vult, vulgo *glie l'ho cātato chiara*.

Cantabiles mihi erant juſtificationes tuæ.) Hieronym. & Auguſtinus in ſpeculo, *carmina erant mihi præcepta tua*. Theodoretus quoque poſt Chryſoſtomum, quique dicitur Baſilius, notat ceteros interpretes expoſuiſſe ᾄσματά μοι ἦσαν τὰ προστάγματά σου *cantica erant mihi omnia præcepta tua*. Hebraicè זמירות *ſemiroth*, Chaldaicè תשבחן *thuſbechan, hymni*: alii, *cantus, cantiones, cantilenæ, cantica*: Tritum ſatis nomen Hebr., ut & מזמור *miſmor*, qui eſt *pſalmus* à זמר *zamar, canere inſtrumento*: licet prima ſignificatio ſit amputare, unde falces מזמרות *maſmeroth*; quod pſalmus veluti amputet moleſtias, angores, tentationes etiam, inſultuſque dæmonum. Tranſtulerunt LXX. ψαλτὰ ἦσάν μοι τὰ δικαιώματα. Apollinarius vero ſententiam totam ſic reddidit.

Θεσμῶν ὑμνοπόλευν φίλων σῶν πολλάκι μολπήν

Legum celebravi amicarum tuarum ſæpe cantum.

In loco peregrinationis meæ.) בבית *beveth; in domo*, ut etiam vertit Hieron., legitque in ſpeculo Auguſt. perpetuo ſequens in eo libro tranſlationem Hieron. Quivis locus, ubi quis habitet, ab Hebræis *domus* nomine comprehenditur, licet quoq; homo non habitet, ſed brutum, ut alias notatum eſt. Legunt, *in loco incolatus mei*: vetus Pſalterium, & Romanum, Auguſt., Proſper, Caſſiodorus, Hilarius, Gregorius t. Peregrinatio poteſt exuli convenire, non ſolum iter extra patriam conficienti. Peregrinari nos in hac vita mortalitas nos corporis docet, & animæ immortalitas; fide: præterea de futura quandoque ſurrectione. Diſputavi alias de qualitatibus hujuſce noſtræ peregrinationis. Grevæus u tradit hoc loco decem, quod mundum patriam juſtus non reputet, ſed cœlum x: *non habeat hic permanentem civitatem, fixamve ſedem, ſed futuram inquirat* y: ſufficiat ei commeatus, ac viaticum conficiendo neceſſarium itineri victus, veſtituſque z: ſæpe rideatur ab indigenis iſtius mundi a, qui ſe hic perpetuos habitatores æſtimant: nulli regerat contumeliam, nec *aperiat os amara audiens* b, cantu viæ laborem temperet, ſicut paullo ante hoc ipſo loco dictum eſt: baculo utatur c, quod ſuſtentet, arceatq; beſtias, confirmans ſe verbo Dei, armans fiducia, muniens patientia: excipiatur late in hoc quaſi diverſorio ab hoſpite, qui eſt dæmon Princeps mundi hujus, ſed in egreſſu compellitur *ſolvere uſque ad noviſſimum quadrantem* d: ſuo ſumtu hoſpitem paſcat ſuum, nec

is illi

k Sect. 19. pr. 28 — l 2. de legib. — m 12. de præp. par. c. 14 — n l. 3. pag. 147 — o 2. var. hiſt. c. 39 — p l. 14 — q 11. de præp. cap. 3 — r cap. 8. 17 — ſ apud Brad. ibid. — u ſerl 258 — x Hebr. 13. 14 — y cap. 13. 14 — z 1. Tim. 6. 8 — a Sap. 5. 3 — b Eccl. 29. 31 — c Gen. 32. 10. 1. Reg. 7. 40 Pſ. 22. 4 — d Matt. 5. 26

a Sap. 19.15 Quæ ad peregrinationem ſpiritualem pertinent.

is illi gratiam habeat, ideſt, carnem, quæ *recalcitres* quum A diſceſſerit, mox tradatur oblivioni ab ipſo mundo *a*: Ambroſius complectitur paucis, quæ ad peregrinationem ſpiritualem pertinere poſſunt, docens, qui domeſticus eſt Dei, exulem eſſe mundo: qui converſatur in cœleſtibus, peregrinum eſſe terris; qui cantat (eo modo quo debet) vacuum eſſe, diverſarum cogitationum curas relevare, culpas relegare, ſequeſtrare avaritiam, &c. Peregrinum aliter Arnobius, ut ante dixi, accipit Chriſtianum inter Judæos, aut Gentiles, licèt in ſua urbe conſiſtat.

Verſ. 55.) Memor fui nocte nominis tui Domine, & cuſtodivi legem tuam,

Senſus loci.

TAntopere delectavit me ſuavis juſtificationum tuarum cantus, ut non interdiu ſolum frequentare illum libuerit, ſed veluti dulci relicto tinnitu aures memoriæ meæ etiam de nocte blande is percuſſerit, ac nominis tui memoriam jucundiſſimam impreſſerit, *dante te mihi* B *etiam carmina in nocte* b, & in eadem *canticum tuum* c, tum quum ſomno quietiq; vacari ſolet: præterea effecerit ut quo tempore, remotis arbitris, licentia peccandi major ſubrepente animo cupiditates vitiorum ſtimuli per recens ſumtum cibum corpus exanimant, ſtudere ad memoriam Deum revocare, orare, deprecari, promereri, peccata confiteri, legem cuſtodire, pudicitiam, continentiam, timorem Dei ſtatuentem, periculoſo nocturnarum vigiliarum ocio animum non relaxare, ut quum maximè corporis vitiis opportunitas datur, tum præcipuè eadem vitia divinæ legis recordatione frangerentur. His ferè Hilarius verbis locum declarat, ſubjecto ejuſdem Davidis noſtri exemplo, qui *lavabat per ſingulas noctes lectum lacrymis ſtratum rigabat* d. Hoc repetit Ambroſius, & quod *media*, ille *nocte ſurgebat, ut confiteretur Domino* e. Argumentatur etiam, ſi ſtudentes doctrinis ſecularibus, perparum ſomno indulſerit, multo magis, qui Deum cupiunt, cognoſcere, non debere ſomno corporis impediri, niſi quantum ſatis eſt. Urget item tunc magis orandum Dominum, præſidia poſtulanda, culpam cavendam, quando C videmur habere ſecretum, tenebras in circuitu, & parietes operientes, conſiderando *omnia intueri Dominum abſcondita* f, *vultumq; illius eſſe ſuper facientes mala* g: quamvis arbitrum non videamus, nos ipſos videre, conſcientiæ teſtimonium vereri debere & attendere illam caliginem noctis non opertorium, ſed incentivũ eſſe peccati, quando ſomno, & cibo fervet corpus, vigor mentis ſopore laxatur, ſomno reſolvitur, irrepit libido concubitus, perturbatur cor, ſqualor immunditiã non veretur, caſtitatis puritas non conſideratur, pudicitiæ gloria non recenſetur. Adjungit proditum nocte à Juda Chriſtum *h*, negatũ è Petro i: ſponſã *in lectulo per noctes quæſiviſſe dilectum animæ ſuæ* k. Deinde inſinuat aliam tropologiã, ut divini nominis memores ſimus non interdiu tantum, quum proſperè fluunt res, verum etiam in tenebris, nocteq; adverſitatis. Pene pœnitet perſtringere tam elegantem ſermonẽ; ſi perlegeris cum otio, minimè pœnitebit. Quid ſi memoriam nocturnam de ſomniis accipiamus, quæ juſtis, & honeſtis caſta, ſanctaq; ſolent contingere: ut etiam dormienti nihil obveniat, quod ſpeciẽ ullam à lege abhorrentem habeat: D ſed *eo dormiente cor vigilet* l. Fit enim, ait M. Cicero *m*, ut cogitationes, ſermoneſq; noſtri, divini aliquid in ſomno pariant, & ut qui ſe tradit quieti præparato animo, tùm bonis cogitationibus, tùm rebus ad tranquillitatem accommodatis, certa, & vera cernat in ſomnis. Denique.

b Job. 35.10
c Pſ. 41.9
In nocte peccandi licentia major.
d Pſ. 6.7
e Pſ. 118.62
f Eccl. 13.28
g Pſ. 33.17
h Matt. 26.34
i ibid. 60. & ſeq.
k Cant. 3.1
Tropologia
l Cant. 5.2
m 1. & 2. divin. & in ſo*mnio* Scipio.

n Omnia, quæ ſenſu volvuntur vota diurno,
Tempore nocturno reddit amica quies.

Hortatur Bernar. *o*, ut iturus in ſomnum, aliquid ſecum deferat in memoria, & cogitatione, in quo placide obdormiat, quod etiam ſomniare juvet, ſicque non ei ut dies illuminetur, *& nox illuminatio ſit in deliciis ejus* p. Sed Arnobius allegoricè memorem divini nominis in nocte, in tenebroſis conſiliis memoriam Dei conſervantem, declarat qui legem quoque cuſtodiat, licet exempla multorum à recto tenore revocent. Anguſtior Camerarii expoſitio de Davide, qui nocte deprehenſo in ſpelunca Sauli pepercit *q*, legem cuſtodiendo de relinquenda Deo vindicta.

n Claud. præfat. de raptu Proſ.
o ad fratr. de Monte Dei.
p Pſ. 138.11
Allegoria.
q 1. Reg. 24.4. & ſeqq.
Nocturnũ tempus orationi opportunum.

Memor fui nocte nominis tui, Domine.) Myſticos illos de rebus adverſis, ac de nocturnis periculis peccandi ſenſus, præter Enarratores, qui extant, Didymus quoq; ab Agellio citatus affert. Chryſoſt. adhuc meminit de ſanctorum A virorum choro, qui noctu ad preces, & laudes Dei ſurgit. Quam ſit orationi, meditationi, contemplationi nocturnum tempus opportunum; aliàs docuimus.

Et cuſtodivi legem tuam.) Qui memor eſt nominis Domini, ita ut invocet, cuſtodiet legem ipſius; quoniam Dominus eſt, qui *dat velle, & perficere*, virtutes multas facere, dæmonia ſubjicere, ſuperare tentationes: ſine ipſo autem nihil poſſumus, quod ad pietatem, ſalutemque pertineat. Plurimi refert etiam conſiderare auctoritatem legislatoris, atque Doctoris Dei, quum in humanis diſciplinis potior haberi ratio ſoleat, quæ quiſque tradat, quam quis ille ſit, qui tradit, & docet. Ceterum *lex* universè hic ſumenda, non ſolum de pudicitia, de ſe non vindicando, &c. ut ex dictis conſtat. Toties repetitum *cuſtodiendi* verbum demonſtrat, quanti lex fieret à Davide: quoniam ut aliàs quoque notatum eſt, cuſtodimus quæ magni facimus, & pretioſa æſtimamus. Arca myſtica includebatur lex; poeſis Homeri arca pretioſa, legem David in medio cordis ſui concluſit, & cuſtodivit.

Potior ratio habetur quæ quiſq; tradat quã quis ſit, qui tradit

---

Verſ. 56. (Hæc facta eſt mihi, quia juſtificationes tuas exquiſivi.

Senſus loci.

CLaudit octonarium, pronunciando, quæ adhuc dixit de continua memoria, & cuſtodia legis, de ſpe, quam concepit in Deum, de zelo, ac vehementi indignatione in legis prævaricatores, non alia ratione conſequutum, quã quod exquiſiverit, & inveſtigaverit ſumma cura & diligentia juſtificationes, ac totam ipſam legem Dei, nec vigiliæ parcens, ſomnove. Ceterum pronomen *hæc* fœminini generis, abſolutè poſitum, nec expreſsè, definiteq; ad aliquid relatum, plura innuere poteſt. Arnobius refert ad portionem, quæ proximè ſequenti verſo ponitur. Is, qui dicitur Hieron., (ideo inter alias rationes minimè verus Hieron., quoniam homilias nominat ſua in hunc pſ. commentaria, & propter etiam hanc ipſam opinionem) ad legem. Cui ſimilis expoſitio Rickelii, de gratia cuſtodiendi legem. Auguſt., Proſper, alii, ad noctem, quæ deſignet tribulationum humilitatem juſto utilem factam & factam, ſeu illatam à perſecutoribus. Caſſiodorus ad conſolationem, quæ ſit orta ex dicta nocte tribulationum. Cajetan., Placidus, Parmenſis, Avendanus ad ſpem, cujus initio octonarii mentio præceſſit. Favet omnino Theod. Idem volunt, qui referunt ad promiſſionem. Euthymius, & Nicephorus, ac ex Latinis Hilarius, Ambroſiuſq; ad memoriam. Cui affine, cum Chryſoſtom. referre ad meditationem nocturnam. Baſilius ad victoriam. Omnia probari poſſunt, ſi de re ipſa, & ſententia agitur, immo & quælibet à Deo collata beneficia, tuncque pronomen fœmininum *hæc* זאת *zoth*, pro neutro erit, quo carent Hebræi, & ſignificabit hoc totum: quod ſcilicet prius in octonario dictum eſt, ac variis modis illis, quod retuli, explicatum, hanc rem omnem utravis ratione intellectam, & ut continetur in verſibus octonarii, & ut ab Enarratoribus explicatur Hieron. vertit, *hoc factum eſt mihi*. Quod ſi ſpectetur ſyntaxis, cum nomine *legis*, & *noctis* non tantũ Latinè, ſed Hebr. quoque ſint fœminini generis, poſſet Latinum pronomen fœmininum *hæc*, & Hebr. זאת *zoth*, ad utramq; referri: non tamen Græcum *νόμ* ad *legem*, quæ νόμος dicitur genere maſculino, ut Auguſt. etiam obſervavit. Igitur plane verum eſt, quod quia quis juſtificatione DEI exquirit, ipſa illi portio Deus eſt, aut lex, aut prodeſt illi nox tribulationis; aut ſpes inde gignitur, aut memoria conſervatur, ſeu meditatio continua circa illas occupatur aut victoria tandem reportatur de tentationibus, atq; tribulationibus. Sed id, quod proximè, ac magis litteraliter ſignificatur, eſt, ut id ſe dicat David conſequutum, quod noctu quoque legis, ac nominis divini recordaretur, quia Dei juſtificationes exquiſiverat. Propterea vero ait hanc rem, hocve factum ſibi, nempe à Domino, non autẽ quod ipſemet fecerit, ut demonſtret vim divini beneficii, & gratiæ, nec ſibi rem tantam tribuere videatur, ſed Deo, qui *dat velle, & perficere* r. Placet etiam Auguſtino ſic interpretari hanc rem factam à Domino, & hoc factum ab illo, ſicut pſ. 26. ſ *Unam petii à Domino, hanc requiram*, dicitur pro *una*, & *hac re*. Illam autem gratiæ Dei commendationem rectè comprobat, & citato nunc Apoſtoli teſtimonio, & verbis Dei apud alium Prophetam *t*, *Et faciam, ut in juſtificationibus meis ambuletis, & judicia mea obſervetis, & faciatis*, quaſi rectiſſime reſpondeat David, Hoc factum eſt mihi, ut nempe quod priore verſu indi-

r Phil. 2.13
ſ verſ. 4
t Ezech. 36.27

indicabitur, cuſtodirem legem Dei. Videtur Apollinarius id ipſum innuere,

σῶο τόδ' εὐδικίης ἀγαθῆς ἀντάξιον ἴσχω.
Tua hoc juſtitia bona æquandum habeo.

Niſi accipiendo *quia*, ὅτι, כִּי *chi*, non cauſſaliter, ſed ἐξηγητικῶς per modum expoſitionis, novum velis eſſe ſenſum, *hæc facta eſt mihi*, hoc factum mihi, hæc mihi res ſupra ceteras placuit, quod exquiſiverim juſtificationes tuas. Valdè ſimilis Paraphraſtæ Chaldæi ſententia, *hæc fuit*, vel *facta eſt mihi ad meritum, quoniam mandata tua ſervavi*. Item alia ex paraphraſi Campenſis, & Clarii interpretatione, *hoc mihi ſummoperè fuit curæ, ut mandata tua ſervarem*. In tranſlatione apud eumdem per optativum, ſenſus alius indicatur; id mihi, quæſo, contingat, ut præcepta tua ſervem. R. Aben-Ezra reſtringit ad ſpem de regno propagando in familia David. Turrianus noſter longius reſpicit ad verſum 53, ubi de defectione actum eſt, ita ut hanc dicat David ſibi factam, ſeu accidiſſe, quia ſumma diligentia Dei juſtificationes exquirebat, ut cuſtodiret; ac propterea B ſummoperè dolebat ab aliis violari, & malis operibus fruſtrari finem incarnationis Domini, per quam ſatisfacturus erat pro nobis, & nos juſtificaturus.

Hæc facta eſt mihi.) Satis de hac formula egi, & monui Hier. reddere, *hoc factum eſt mihi*. Quamvis apud Auguſt. in ſpeculo, ubi ſequitur tranſlationem Hier. legatur, *hoc factus es mihi*. Ex allatis expoſitionibus minimè probanda, quæ optativè ſumit præſentem orationem. Quæ maximè probanda ſit, dixi. Hilarius referens ad memoriam, ait *hanc factam*, quia non ſubito recurrens erat, nec temporarie aſſumta, ſed ſemper in ſe manens, & intra ſe quodam fidei opere inſtituta. Ambroſ. ut quotidiana meditatione membra caſtigarentur, & incentio mẽtis exerceretur, & aſſiduitate fieret curſus iſte ſolennis.

Quia juſtificationes tuas exquiſivi.] Hier. *quia præcepta tua cuſtodivi*. *Cuſtodivi* ſignificat נצרתי *natſarthi*. Eodem modo per *exquirendi* verbum redditur verſu 22. *quia teſtimonia tua exquiſivi*. Exquiſitum ſtudium ad cuſtodiam refertur. Vetus Pſalterium, & Auguſtinus pro *juſtificationibus* habent hoc loco *juſtitias*.

HETH.

Verſ. 57.) Portio mea, Domine, dixi cuſtodire legem tuam.

Senſus loci.

INducitur in hoc octonario Deum pro ſua parte eligens, diligenſque, ac ſimul ardenter deſiderans legem cuſtodire diligenter, & ſuppliciter deprecans, ut gratia concedatur ad id perficiendum, remotis, vel non obſtantibus, impedimentis quibuſcumque. Verſus autem iſte continet profeſſionem Prophetæ, qua Domino proteſtatur, non aliam ſibi portionem eſſe, ſive hæreditatem, ſive bonum ſummum, quam ipſummet Deum: quemadmodum in aliis pſalmis eumdem Dominum appellavit *partem hæreditatis ſuæ a*, & *partem ſuam in æternum b*: ſicut & Jeremias in Threnis *c*: & præterea in Deuter. *d* Moyſes cecinit *partem Domini eſſe populum ejus*. Quibus loci continetur figuratæ locutionis ratio, ex diviſione, atque ſortione agrorum, aliarumve ad hæreditatem ſpectantium, ut citatis pſalmis vidimus. Similis oratio in pſalmo 141. *e Clamavi ad te, Domine: dixi, tu es ſpes mea, portio mea in terra viventium*. Innuitur præterea, quamvis revera unica ſit vera, & integra beatitudo conſiſtens in Deo, quem totum beati poſſident; tamen homines perversè conſtituere ſuam beatitudinem in variis rebus creatis; quibus proinde pars non eſt, neq; ſors in Spiritu ſancto, nec cum Sanctis: quia *cor eorum non eſt rectum coram Deo f*, ſed *pars vulpium erunt g*, & *pars eorum ponetur cum hypocritis h*: item ab iis qui collocant in Deo, Deum quidem totum poſſideri, ſed non totaliter, & à quibuſdam magis, ab aliis minus pro diverſis meritis. Conſtituto hoc quaſi principio, & illa tamquam hæreditate, quam hæreditate, quam Deus ipſe obtulit, acceptata, exponit conditionem, quæ interceſſit utraque ex parte, ideſt, & quam Deus exegit, & quæ ſibi etiam placuit, quamq; ſervare penitus propoſuit, fuiſſe, ut legem Dei cuſtodiret. Sic olim lata lege Moyſes *volumen fœderis legiſſe* ſcribitur *audiente populo*, hicque *dixiſſe*, *Omnia, quæ loquutus eſt Dominus, faciemus, & erimus obedientes*: tunc vero Moyſes *populum ſanguine reſperſiſſe, ac dixiſſe, Hic eſt ſanguis fœderis, quod pepigit Dominus vobiſcum ſuper cunctis ſermoni-* A *bus ſuis i*. Chriſtus præterea ingredi ad vitam volenti, quod eſt Deum poſſidere, & habere tamquam portionem ac hæreditatem, conditionem propoſuit, ut *ſervaret mandata* k. Ratum in terris Ambroſius docet eſſe, qui poſſit dicere Deum portionem ſuam, alienus à vitiis, ſegregatus ab omni labe peccati, nihil habens communi cum ſæculo, nihil mundi hujus vendicans ſibi, cui non ſit corporalium poſſeſſio cupiditatum, quem non inflammet libido, non ſtimulet avaritia, non laſcivia effœminet, non luxuria decoloret, non ſternat ambitio, non aliqua negotiorum ſæcularium cura ſollicitet: qui ſit ſpiritualis Levita *l*, ſecundùm nominis etymon, *aſſumtus mihi*, ideſt, Deo, ac totus Dei, & cujus Deus ſit totus, nihil præterea ipſe poſſeſſio, fructus, cenſus, habitatio, omnia, *quem Deus elegerit, & aſſumſerit m*, in quo *Princeps mundi* nihil ſuum inveniat, quemadmodum nec invenit in Chriſto *n*: tandem ut dicere poſſit, *Dilectus meus mihi, & ego illi o*: utpote quum ſit Deus *omne bonum p*, & *omnia in omnibus q*, & ſine ipſo egeſtas; quia omnis copia ſufficiens ſibi, & nobis *r*. Confirmat Ambroſ. Petri exemplo, qui quum reliquiſſet omnia *ſ*, hoc ſe habere dixit tamen, ut in nomine Jeſu claudum curare poſſet *t*. Pauli ad eamdem rem ſententias profert: è contrario contriſtatum divitem adoleſcentem, quum invitaretur ad captandum Deum proportione, opibus renunciando *u*: ubi portio divina eſt, gemitus, & labores eſſe; ubi hæreditas Chriſti, compaſſionem cum Chriſto *x*: luxurioſos aliam partem eligere *y*, quam noſter Propheta appellat *portionem cum adulteris z*: Addi poſſetis, qui *portionem ſubſtantiæ conſumſit, vivendo luxurioſè a*. Ferè tranſcripſit Ambroſ. Hilarium. Hujus optima ratio, ſi circa terrena patrimonia ſua in cohæredum diviſione quis nititur ſortem commodioris portionis appetere: quanto propenſiore cura partem cœleſtis hæreditatis diligemus? Idem Ambr. quadam epiſtola *b* eleganter tractat eumdem iſtum locum, & longa inductione demonſtrat portionem in alia nulla re, quam in Deo eſſe debere: nec poſſe avarum, luxurioſum, adulterum, proditorem, vocare portionem ſuam Deum, & poſſeſſionem Je- C ruſalem, quæ in cœlo eſt, ſed avaritiam dicere avaro, mea portio es; & ſic de vitiis aliis. Uſurpanda cui otium lectio integra utriuſq; maximè Ambr. quos is, qui putatur Hieron. hoc loco videri poteſt perſtrinxiſſe: poteſtq; hic locus non mediocriter amplificari: cui rei quæ aliis dicta ſunt locis materiam ſuppeditabunt. Græci eadem tradunt paullo brevius. Necnon placet Hugonis de octonario toto ſubtilis quaſi ſynopſis; ut nimirum conſequendæ tam pretioſæ portionis enumeretur multiplex meritum, in hoc quidem verſu conſervandæ propoſitum legis: in ſequentibus oratio, diſcretio, converſio, conſtantia patiendi, perfecta mandatorum cuſtodia, pugna contra primos motus, ſedula laus Dei, communio ſanctorum, & unitatis Eccleſiæ participatio: denique confeſſio divinæ miſericordiæ, gratiæque, cui bona omnia aſcribantur.

a Pſal. 15.5
b Pſ. 72.26
c cap. 3.24
d cap. 32.9
e verſ. 6
f Act. 8.21
g Pſ. 62.11
h Matt. 24.51
i Exod. 24.8
k Mat. 19.17
Ratus eſt in terris, qui Deum portionem ſuam dicere poſſit.
l Lev. 18.5 Deut. 10.9. cap. 18.1.2.18 30. Ezech. 44 28
m Pſal 64.5.
n Joan. 14.30
o Cant. 2.16
p Exod. 33.19
q 1. Cor. 15.28
r Aug. in pſ. 55. & 13. Conf. c. 8 Proſper. 2. de vita contempl. c. 16
ſ Mat. 19.27
t Act. 36
u Luc. 18.23
x Rom. 8.17
y Sap. 2.9
z Pſ. 49.18
a Luc. 15.12.13
b Epiſt 82 ad Eccl. Vercel.
Portio noſtra in Deo eſſe debet.
Hugonis de octonario hoc ſynopſis

Heth.) *Vitam* interpretatur Hier. recteq; convenit octonario, in quo ut vidimus, agitur de Deo, ut portio noſtra eſt: deq; mediis, & meritis eam conſequendi. Hebr. חָיָה *chiah*, *vivere* eſt, *vita* non ſolum חיים *chaiim*, magis ordinariè, ſed interdum quoq; חיות *caiiuth*. Similis notio Caninii pro quadrupede. Ambroſ. & plures alii eum ſequu- D ti, exponunt *pavorem per modum ecſtaſis*, qualis fuit in Abraham *c*, & in David pſalmo 115. *d* (addi poteſt Petrus *e*) & religionis reverentiam ſignificat magis, inquit Ambroſ. quam infirmitatem timoris. Ab hoc *timore* qui notatus dicitur, per litteram ד *daleth*, differre vult, poſt Hugonem; Avendanus: *pavorem*: quia timore præcavet juſtus, ne gravatus corpore cadat: iſto pavore ſollicitus eſt acquirere bonum, quod amat, & *ambulare cum Deo ſuo* f, *ac in eam omnem aliam ſollicitudinem projicis*, ſeu *cogitatum jactat g*: vel admiratur, ac *pavet ad Dominum, & ad bonum ejus h*, ſive ad ampliſſimam portionem, quæ Deus eſt. Richardus Pampolitanus utramq; litteræ notionem complectens decet, ut vitam conſequatur æternam, & ne impediatur à bono ſperato, pavere juſtum: (adjicit Camerarius, ne excidat à gratia, quam incertus etiam eſt, an habeat) quia *Beatus, qui ſemper eſt pavidus i*: *vereturq; omnia opera ſua* k: præterea in octava littera, ſeu octonario, deſiderium contineri octavæ, (quod Caſſiod. prior notavit, & Beda) ideſt reſurrectionis. Notat item Vincentius Ciconia: poſt ז *zain*, quæ ſonabat *arma*, eſſe ח *heth*, qui timore quaſi pro ſcuto ſuggerit, ut inter ſpem, de qua priore octonario, & metum, cautè incedamus. Lucretius Tyroboſcus (poſt Zamorenſem, qui deſcenſionem adjicit) affirmat

Notio litteræ ח Heth
c Gen. 15.12
d verſ. 11. ſecund. Hebr.
e Act. 10.10
f Mich. 6.8
g Pſ. 54.23 1. Petr. 5 7
h Oſea 3.5.
Quid ſit, quod pavcat juſtus.
i Prov. 28.14
k Job 9. 28
Inter ſpem, & metum cautè incedendum.

affirmat ſignificare *contritionem*, ac de iſta, ſive de ſaluta- A ri peccati pœna, quæ contritio dicitur, hic agi. A verbo חתת *chathath contere*, & *frangi animo*, ſeu *terreri*, & *pavere*: eſt nomen חת *chat* ſignificans *terrorem*, ſeu *pavorem* & *contritionem*. Si ſolius haberi ratio ſoni, quem edit littera, deberet, ſatis eſſe *he*, vel potius *che*, aut *che* dicere: nec addere oporteret in fine litteram ת *thau*: nec ullum litteræ eſt nomen; cui non etiam à ſono nomen inditum affirmare poſſis. Notant Hilarius, & Ambroſius hunc verſiculum habere codices pleroſq; Latinos, Græcoſque ultimo loco litteræ, ſeu octonarii præcedentis: ſed pſalmorum librum apud Græcos emendatum ſecundùm Hebræos docere huic octavæ litteræ, & octonario copulandum: deinde ordinem ipſum, & numerum verſū convenire, ut ab eo incipiat octava littera. Fatetur tamen Hilarii, in ea ſe quandoq; ſententia fuiſſe, & ita abſolutiorem ſenſum videri. Videtur illa uſus lectione, ſeu connexione Arnob. quia ſic explicat poſtrema prioris verſus verba cum iſtis, *Hæc ſola mihi facta eſt portio, quia juſtificationes tuas exquiſivi, quum diſcerem* (fortè *dicerem*) *cuſtodire legem tuam*.

Portio mea, Domine.) Hieron., *pars mea Domine*. Græ- B cè intervitur verbum ſubſtantivum ſecundæ perſonæ, *μερίς μου εἶ κύριε portio mea es Domine*. Ambroſius a, Hilarius, *portio mea Dominus*. Auguſt. *pars mea Dominus*. In tertia perſona durior eſſet conſtructio, propter nimis ſubitam mutationem perſonarum, *portio mea eſt Dominus: dixi cuſtodire legem tuam*: & tunc ſatius eſſet diſtinctionem ponere poſt *dixi* nempe quod (portio mea ſit Dominus, dixi, ac decrevi apud me: ad cuſtodiendam legem tuam, ò Domine: hoc propoſitum, & decretum habendi te Dominū ſolum pro mea portione, impulit me, ò Domine, ut cuſtodirem legem tuam.) Verbum ſubſtantivum ſecundæ perſonæ Græcè, ut dixi expreſſum, omnes etiam ferè Latini vetuſtiores ſupplent, ut ſit ſenſus, quod ipſummet Deum aſſerat David eſſe *portionem ſuam*: quod aliis in pſalmis repeti antea monui, & à Jeremia. Denique accentus diſtinguens Hebræus ponitur poſt nomen *Domine*, יהוה *iehovah*. Quare melior hic ſenſus, quam aliorum paucior ū, hanc portionem eſſe Prophetæ, ut cuſtodiat legem Domin. Quamvis verum ſit, quod ait Rickelius, eam ſequens expoſitionem, præter communem, quod lex divina debet C eſſe Chriſtiano locupletatio maxima; ita ut dicere poſſit, propoſui illam regnis, & ſedibus, & divitias nihil eſſe duxi in comparatione illius: *venerunt* enim *mihi omnia bona pariter cum illa* b. Treveto idem ille ſenſus placuit, (ò Domine, dixi, ſtabiliendo penes me, pars mea eſt, ut cuſtodiam legem tuam: vindicavi mihi cuſtodiam legis tuæ, tamquam partem mihi deſtinatam.) Coincidunt fere ſenſus ambo, ſed longè litteralior primus. Juxta illum ſenſum convenit quidem peculiari modo Clericis vocare, & habere pro ſua portione, parte, hæreditate Deum, ut pſalmo quoq; 15. c diximus, & innuunt hoc loco Ambroſius, Hilariuſq; ſub Levitarum typo. Sed perperam Eraſmus in annotationibus ad Hilarium, ex eodem colligit non licere Sacerdotibus ſæcularium rerum poſſeſſionem retinere. Lege Sixtum Senenſem d, De re ipſa egimus aliàs, tamque fœdum errorem confutavimus. Quo autem pacto Clerici nomini reſpondeant ſuo, & habeant partem Deum, docet egregiè Hieronymus e.

a Epiſt. 92 ad Eccl. Vercel. & hoc loco.
b Sap. 7. 11
c verſ. 4
Eraſmi opinio falſa.
d 5. biblioth. annot. 203 & lib. 6. annot. 221
e Epiſt. 7

Dixi cuſtodire legem tuam.) Hieron., *dixi ut cuſtodiam verbum tuum*. Hebraicè *verba tua*, pluraliter לדבריך *de-* D *vareha*. Sed ille forſitan legit abſque י *jod*, in ſingulari, Trevetus tamen ex eodem recitat, *ut cuſtodiam legem tuam*. Quomodo potuit vertiſſe, quia eadem lex multis nominibus ſynonymè exprimitur, ut ſæpius monui. Infinitivus Græcus cum articulo τοῦ φυλάξαι cauſſam denotat, quemadmodum & Hebr. cum littera ſervili לשמור *liſmor*, *ut cuſtodiam*. *Dicere* vero pro *decernere*, ſecum loquendo; aliquoties jam occurrit in aliis pſalmis. Poſſet item ratio ita conſtrui, *portio mea*, *Domine*, *dixi*, hoc eſt, hoc tibi dixi, Domine, te eſſe portionem meam, *cuſtodire*, ideſt, ut cuſtodirem legem tuam. Apollinarius tranſtulit ecphraſticè.

αἰσάμοι αὐτὸς ἔφυς, θεσμοὺς δὲ σοι εἶπα φυλάξαι.
Portio mihi ipſe es, leges vero tibi dixi cuſtodire.

Valet plurimum ad legem Dei cuſtodiendam firmū illud propoſitum, rataque, & certa electio, qua quis nihil aliud velit ac intendat, niſi Deum: & efficax intentio finis, eſt cauſſa efficacis electionis mediorū. Omnis qui vult partem, vel portionem cœleſtis hæreditatis, ac regni, ait Philo Carpathius f, citans hunc locum, & quomodo vineam paterfamilias colentibus illam tradat g, cuſtodiat A legem Domini, in eaq; excolenda vigilias ſuas, omnes, curas, ac ſtudia viriliter agat, ac locet. Olympiodorus etiam hinc probat quod labor, quem virtuti homo impendit, propriè dicendus eſt hominis eſſe pars, quæ ſola nimirum efficiat, ut pars noſtra ſit Deus, juxta illud, inquit, quod pater Eccleſiaſtæ noſtri canit in pſ. *portio mea es, Domine*.

f in Cant.
g Matt. 21 41.

Laborem virtuti impenſum hominis partem propriè dicendum probatur

Verſ. 58.) Deprecatus ſum faciem tuam in toto corde meo: miſerere mei ſecundùm eloquium tuum.

Senſus loci.

NOn poſſum legem tuam cuſtodire, ò Domine, portio mea, & bonum omne meum, niſi adjuves; idcirco ſupplex, ac enixe, tota animi demiſſione, & contentione vultum benevolū, ac beneficium tuum deprecor, vel etiā te, ò Pater, per Filium tuum, qui eſt facies, & character ſubſtantiæ tuæ h, nō ego *dives plebis* i *tuæ ſancta*, ſed pauper, inops, egenus, mendicus, ut juxta liberale promiſſum tuum, atque pro immenſa miſericordia tua, digneris auxilium gratiæ præbere, quo valeam id quod, inſpirante te B dixi, & decrevi, te etiam adjuvante implere: item ſecundùm eloquium tuum, ut id, ſive legem tuam, percipiam, atq; perficiam: præterea quomodo libuerit, & veluti ex artis tuæ medicæ, vel gubernandi præſcripto, atq; quatenus noſtri mihi convenire K, quum fortaſſis aliquando expediat rebus adverſis exerceri. Putat Hilarius flagitari ſummo deſiderio viſionem Dei, vitæ reſervatam futuræ, præſenti inconceſſam l, ne Moyſi quidem, cujus nec vultum corporeum cernere, ut erat illuminatus, licuit Hebr. m. Et cui eſt portio Deus, ait ille, confidenter faciem ejus deprecatur, quia quamvis *nemo* hominum *videat faciem ejus, & vivat*, tamen Deum *omnes mundo corde viſuri ſunt* n: & miſericordiam hanc à Deo poſtulat, ut ſibi videndæ faciei ejus beatitudo contingat. Jubet vero etiam nos ex deſideriis humanis, Prophetæ deſideria metiri. Ad egreſſus Regū, quanta, inquit, expectationis ſolicitudine curritur? Et quod videntibus gaudium eſt, quum ſe præbuerint contuendos? Quid illum cœleſtis ſpiritus capacem virum exiſtimabimus velle? Quando deſiderii ardore cupere, ut Deum cernat, qui ipſam illam inviſibilem maje- C ſtatem per has Angelorum claritates, & per hanc Moyſis gloriam, metiatur? Simul in Ambroſio ſunt. Sed non poſſum perſuaderi, quod aſſerit Moyſem rogaviſſe, ut ſe demonſtraret ei Deus videndum facie ad faciem, ex devotione ſanctam menſuram ſupergrediente, & quid putaret Deo etiam hoc eſſe poſſibile, ut corporeis oculis faceret id quod eſt incorporeum, comprehendi; quem vocat errorem, licèt non reprehenſibilem, ſed gratam cupiditatē, atq; inexplebilem, quod Dominum ſuum velut manu tenere, & obtutu oculorum videre cuperet. Optaverit ne Moyſes claram viſionem Dei & an impetraverint, nunc non diſputo; neutrum certe credo. Putaſſe corporeis oculis comprehendi per Dei potentiam poſſe id quod eſt incorporeum, multo minus aſſentior. Nec approbo quod innuit, exiſtimaſſe Moyſem viſum à ſe in rubro Angelum corporea facie revera præditum. Comparationem porrò illam ex deſiderio Imperatorem videndi, vel quempiam alium nobilem, fortem, ſapientem, qui tamquam ſupra hominem exiſtimatur, cum deſiderio Deum videndi, eleganter exaggerat. Illud ſubtiliter, & ſapienter ab eodem D Patre obſervatum, peti ut miſereatur Deus *ſecundùm verbum*, ſeu *eloquium tuum*, ideſt, ſecundùm juſtitiam: quia verbi Dei ſententia eſt, ut converſis venia donetur, ſi legitimè eſt facta converſio. Ubi digreditur de moderatione noſtræ miſericordiæ erga alios, ne adverſans juſtitiæ, bonoque ſeu privato, ſeu publico, ſævitia potius ſit, quam miſericordia. Verum quod initio poſui, attingit proximè litteralem ſententiam. In oratione magni refert quamdam Dei faciem ſibi objicere, ac repræſentare; quoniam ea bona oratio eſt, Baſilio o teſte, quæ compertam Dei notionem animo ingenerat.

h Did. apud Agell. & Chryſoſt.
i P. 44. 13
K Theodor. Baſ. Chryſ.
l Ex. 33. 23
m c. 34. 29 30
n Matt. 5. 8
Difficile perſuaſu, Moyſem aut optaſſe aut impetraviſſe claram Dei viſionem.
o Epiſt. 1.

Deprecatus ſum faciem tuam.) Ambroſius in futuro, additoque nomine Domini, *deprecabor vultum tuum Domine*. Similis phraſis pſ. 44. p *vultum tuum deprecabuntur omnes divites plebis*: & alia præterea in quibus *vultus Dei*, *facieſve*, *oſtendi alicui ſuper quempiam illuminari*, & ſimilibus Deus aliis modis favere dicitur, vel orari ut faveat. De his actum ſæpenumero & quod facies ac vultus Dei denotet favorem illius, vel cognitionem, vel præſentiam, vel majeſtatem, vel Dei clare viſam eſſentiam, vel Trinitatis perſonam ſecundam quæ præcedit ut ſimilis. De hac facie ſatis bene diſputat Avendanus.

p verſ. 13
Facies ſeu vultus Dei quid denotet.

In

In toto corde meo.) Pronomen additum eſt, quod abeſt ab Hebræo textu, perſpicuitatis cauſſa. Nec Hieron. omiſit. Perfectæ modeſtiæ temperamento cupiditatem deſiderii ſui elocutum his cum prioribus verbis Hilarius dicit. Affectum eumdem important Moyſis verbis a: *ſi inveni gratiam conſpectu tuo oſtende mihi faciem tuam, ut ſciam te*. Toto corde deprecans, eodem corde toto, quem deprecatur amat: & idcirco viciſſim amatur, eique gratus eſt. Devotionis veræ hoc eſt ſic deprecari, conſiſtitq; devotio in intima voluntatis noſtræ conformitate cum divina. Nec tamen in *deprecandi* compoſito verbo innuitur devota precatio, ut Hugoni placet, magis, quam in ſimplici *precandi* aliove idem ſignificante. Ne quis in hujus generis obſervationibus hæreat, vel momentum ponat. *Toto* autem *corde* quid ſit *amare*, alias docuimus. Admonet Bernardus b orare volentem, quanta poteſt puritate cordis intendere in eum cui offert orationis ſacrificiū: quantum enim videt, vel intelligit eum cui offert, tantum ei in affectu eſſe, & ei amorem ipſum eſſe intellectum: denique orationem eſſe hominis Deo adhærentis, affectionem, & familiarem quamdam, & piam allocutionem, & ſtationem illuminatæ mentis ad fruendum quamdiu licet.

a Ex. 33. 13
Devotio in quo conſiſtit.
b tract. ad frat. de monte Dei.
Orationis definitio.

Miſerere mei ſecundùm eloquium tuum.) Secundùm promiſſum tuum, ſecundùm juſtitiam tuā, ſecundùm voluntatem tuam, prout antea expoſitum eſt. Miſericordiam implorat: qui Deum videre deſiderat ejuſque faciem, ſciens quod à ſolis *mundi corde* videri poſſit c, & *ſanctimonia* præditis d; tollendumque de medio impium, *ne videat illum* e. Poſſit item ſenſus eſſe; miſerere mei ſecundùm eloquium tuum, ut id intelligām, & impleam; vel prout id per gratiam implevero. Favet Apollinarius.

— *ἐπέων δὲ σεῦ ἄξια ῥέξω.*
Verbis vero tui digna faciam.

c Matt. 5. 8
d Hebr. 12. 14
e Eſa. 26. 10. ſecun. LXX.

Verſ. 59.) Cogitavi vias meas, & converti pedes meos in teſtimonia tua.

Senſus loci.

UT faciliùs miſericordiam à te promiſſam, & benigni vultus tui favorem conſequerer; vel jam quaſi C certus impetraſſe me, quod ſum deprecatus, cogitationē ſerio ſeduloq; applicui ad omnem vitæ meæ curſum, & actiones cunctas expendi, & *recogitavi omnes annos meos* f, & ſubduxi rationes omnium quæ umquam geſſi, nuncve gero, ut male acta retractarem; videnſq; lumine tuo illuſtratus, *ſi via iniquitatis in me eſſet, reducere per teipſum in viam rectam* g, atq; *dirigerentur pedes mei in viam pacis* h, quæ conſiſtit in teſtimoniorū tuorum cuſtodia, & in concordia cum ſanctiſſima tua voluntate, quam præceptis manifeſtare, ac teſtificari dignatus es. Viæ noſtræ ſunt cogitationes, ſermones actiones. De ſermonibus nominatim & actionibus exponit Origenes i, ut ſe affirmet David numquam præcipitanter locutum, nihil egiſſe temere *μὴ λογισάμενον πρότερον εἰ λαλητέον, καὶ εἰ δίκαια ἡ πρᾶξις*: *non ratiocinantem prius an loquendum eſſet, vel ſilendum, & utrum decens eſſet illa actio*. *Vias* indefinitè antea K dixit enunciaviſſe ſe Deo, & ſic eſſe exauditum: dixiſſe quoq; ſeu decreviſſe *cuſtodire vias ſuas, ut non derelinqueret in lingua ſua* l. Ex his quæ Propheta ſe gerere, vel geſſiſſe commemorat, quid nos quoque facere, ait Hilarius, oporteat, do- D cet. Subdit quod cogitatio nihil poteſt ſubitum, nihil novum, nihil inopinatum pertimeſcere, cum de conſilii ſententia, omnia quæ accidere ſolent, ſpectatur, præfiniuntur, adeuntur. Ambroſius tùm ſuperiores vias plenas lapſus atque peccati ad remiſſionem obtinendam peccatorum, ad morum converſionem, ad ſtadium virtutum, comprehendit, tùm futuras, ut ante actus omnes cogitationibus præveniantur, ne inconſulta operatione progreſſus, aliquid in ipſis actionibus, offenſionis incidat. Explicat duplici rem ſimilitudine eleganter, & ejus qui a trito, ſtrato, publico itinere per compendia ignota recedens, eranſque, poſt multa laborum diſpendia, ad iter quod reliquit redire contendit; & illius, qui veniens ad compitum, ſtat, cogitatq; ſecum, utrum primam, an ſecundam, an tertiam, an quartam, vel certe quintam, ſi ita eſt, viam eligat quam ſequatur. Stas igitur, inquit, cogitans quæ ſit via, quæ in civitatem ducat, ad quam tibi putas eſſe pergendum: quanto igitur magis animo debes, ac mente conſiſtere qui ad regnum cęleſte contendis, & cogitare tecum, quia non omnis via illo dirigit, ad Jeruſalem illam, quæ in cęlo eſt. Deinde oſtendit perverſas, ac pernicioſas vias eſſe, Aquæ vitari debeant. *Eſt via*, ut ſcribit Sapiens m, *quæ videtur homini juſta, noviſſima autem ejus deducunt ad mortem*. *Pedes meretricis, & cujuſvis peccatoris deſcendunt in mortem, & ad inferos greſſus illius penetrant* n. *Via peccantiū complanata lapidibus, & in fine illorum inferi, & tenebræ, & pœnæ* o. Optimum in Aggæo p Dei conſilium bis repetitum; *ponite corda veſtra ſuper vias veſtras*: & in Jeremia q; *vide vias tuas in convalle; ſcito quid feceris*: item *ſtatu* r *tibi ſpeluncam, pone tibi amaritudines, dirige tibi cor tuum in viam rectam*. Ad conſcientiæ diſquiſitionem, examenque pertinent hæc quoq; monita, & ad præmeditationem priuſquā quis ad Sacerdotem de peccatis confeſſurus accedat; ita ut prius dicat apud ſe *confitebor* ſ, hoc eſt, præcogitet, & ineat accuratè rationem cunctorum peccatorum itē, ut hujuſmodi *cogitatio confiteatur* t *Domino*, ejuſq; vicario, & qui prius *vias cogitavit eas enunciet* u per vocalem confeſſionem; *omnes viæ hominis patent oculis Domini ſpirituum ponderatoris; tamen revelanda ei opera ut dirigantur etiam cogitationes* x. Spectat eo etiam cogitatio iſta propriarum viarum, ut perpendantur vires propriæ, B harumq; imbecillitas, & ſic pedibus ambobus intellectus ac volūtatis, ocyus convertamur ad teſtimonia Dei, quæ nos doceant unde, & quomodo vires comparare, ac iis bene uti valeamus ad ingrediendum per viam ſalutis, quæ perducat ad vitam ſalutarem. Orabat ſuperius y Vates: *utinam dirigantur viæ meæ ad cuſtodiendas juſtificationes tuas*. Et alibi z; *dirige in conſpectu tuo viam meam*: rurſum alio loco a gratulatus eſt, quod *ille direxerit greſſus ſuos*. Converſi ad teſtimonia Dei pedes alacritatem denotant, atq; voluptatem quam capit in iis peccator, poſtquam, ut annotavit Bernardus b, contritionem, & infelicitatem in viis propriis perpeſſus fuerit, ideſt, de peccatis contritus, & infelicem priorē ſtatum ſuum conſideraverit. Egimus aliis locis de ſui ipſius accurata inveſtigatione ac examinatione; de qua legendi Baſilius c, Chryſoſt. d, Auguſt. e, Gregorius f, Bernardus g, Ambroſius h, Antonius apud Athanaſium i, Ephrem k, Dorotheus l, Climachus m, Auſonius n, Trithemius o, Bonaventura p, Thomas à Kempis qui dicitur Joannes Gerſon q, & in manuſcripto domus noſtræ Aronenſis Joannes de Gerſen, quod eſt Belgii oppidum; præterea Caſſianus r Smaragdus ſ item ex Gentilibus Pythagoras t, cum Hierocle Interprete, Seneca u, Plutarchus x, quos Auctores partim ipſi citavimus alias, partim Joannes Buſæus y noſter, & Martinus Delrius z. Philo autem Carpathius a notat *cogitare vias ſuas*, qui quum ſponſa cognoſcit in foris ac plateis ſponſum non reperiri b, ubi exponuntur, venduntur, tractantur corporis voluptati ſolummodo idonea, grataque, & cogitat *arctam & anguſtam ſalutis viam eſſe* c.

m Prov. 14. 12
n cap. 5. 5
o Eccl. 21. 11
p cap. 1. 5. 7
q cap. 2. 23
r cap. 21. 12
ſ Pſ. 31. 5
t Pſ. 75. 11
u Pſ. 1 16. 26
x Prov. 16. 2
y verſ. 5
z Pſ. 5. 9
a Pſ. 19.
b Serm. 11. in Cant.

Cogitavi vias meas.) Hieron., *recogitavi*. Intenſam cogitationem ſignificat verbum compoſitum, ſicut, & verbum חשבתי *chiſſcirthi* in *piel*: Chaldaicè, *recogitavi bonas facere vias meas*, Græcè eſt pronomen σου ſecundæ perſonæ, & apud Euthymium, Nicephorum, Apoll., Chryſoſt., Theodoretum, Baſilium, in Pſalterio Eccleſiæ Ambroſianæ, & in Romano apud Fabrum, licet non in eo quo nunc utitur Vaticana Baſilica, & ex Latinis Enarratoribus apud Arnobium. Sed uſurpari lectionem noſtram, ſive pronomen perſonæ primæ ab aliis Interpretibus Græcis, & à LXX. in hexaplo, teſtantur ultimi tres Auctores Græci, & in genere de aliis exemplaribus Euthym., qui etiam cum iiſdem Auctoribus, ſic haberi refert in Hebr. textu, nempe דרכי *derachai*; juxta quam lectionem Hieron. d, monet, rectius *meas*, quam *tuas*, legi. Habent autem dicta alia latina Pſalteria, & Auctores latini, *quia*, initio hujus membri: licet moneat Auguſtinus plures codices non habere. Per *vias tuas* autem intelligunt vias mandatorum & legis Dei; & Apollinarius, quod ſe dicat David grata cogitaſſe viis divinis.

καὶ γὰρ ἐπεφρασάμην κατὰ θύμια σεῖο κελεύθοις
Etenim cogitavi grata tuis viis.

Et converti pedes meos in teſtimonia tua.) Symmachus *ἐπέστρεφον convertebam*. Hieronymus e refert quoſdam legiſſe, *averti*, quod non probat: tametſi ſenſus eſſe poſſet de averſione à viis malis propriis, cum qua videlicet conjuncta

c reg. 17. ex fuſ. & in pſ. 7. ſer. commun. ad monaſt. & Ser. de aſcenſ.
d hom. 2. in Pſ. 59. ho. 44. in Matt. Ser. 3. de pen. in Pſ. 4. ho. 60 in Gen. hom. 82. in Gen.
e ho. 82. in Jo. e in Pſ. 76. & lib. de ſpiritu & animal.
f 1. moral. c. 20. lib. 25. c. 6 lib. 15. c. 6. & 7. hom. 4. & 7. in Ezech.
g Ser. de primord. med. noviſſ. l. 1. de conſid. lib. de formula hon. vitæ & in ſpeculo mon. hom 54 55. 58 in Cant. medit cap. 5. Pedes conv. ad teſtimon. Dei quid denotent.
h exhort. ad Virg.
i in vita.
K Ser. aſcet.
l doctrina 7. & 11
m gradu 4
n eydillio 8. & 10
o l. 1. in reg. S. Bened. ex c. 4. inſtr. 48 & ho. 14. de penit. & tract. de tri. plici regione clau. in praf. & lib. 2. de tentationib. cap. 3. & lib. de per. exerc. monach. c. 9. & Ser. 2. de

ordin. bona vita monaſt. & l. de Inſtit. vitæ Saterd. c. 3. p opuſc. de pueri conſcient. c. 12. & in ſpecul. diſcipl. part. 2 cap. 1. q 1. de imita Chriſti c. 19. lib. 1. de diſcip. clauſtr. c. 9. de diſcip. monach. cap. 11. r collog. 5. 6. 19. ſ in diademate monach. c. 85. t in carmin. aureis apud Stobæum Serm. 3. & apud Cic. de Sene. u epiſt. 28. & lib. 3. de ira cap. 36 x opuſc. de cohib. ira. y in Viridario de conſcientia examine cap. 1. 2. 3. z de notitia ſui lect. 12. a in cant. b cant. 7. 3. c Matth. 7. 14. d Epiſt. 135. e ibid.

juncta ſit converſio ad teſtimonia Dei. Legit illo modo Auguſtinus, exponens, averti à viis meis quæ diſplicuerunt mihi, ut irent in teſtimonia tua, atque ibi haberent viam.) Refert præterea nonnullos legere, *& avertiſti pedes meos*, ut hoc Dei potius gratiæ tribuatur, qui etiam oratur ut *avertat oculos, ne videat vanitatem* a. Minus probanda interpretatio Apollinarii, perinde, ac ſi Propheta diceret, quod ipſe converteret ad teſtimonium Dei, prope pedes ipſius,

a Pſ.118.37 — Apollinarii interpretatio minus probanda.

μαρτυρίης δ' ἔτρεψα τεῆς σέθεν ἀγχόθι πέζας

Ad teſtimonium vero converti (me) tuum tuos prope pedes.

Quamquam veriſſimum eſt, quod in poſtremo ſua benedictione Moyſes pronunciavit b; *& qui appropinquant pedibus ejus* (Domini) *accipient de doctrina illius*. Nota tropologia pedum pro ſenſibus, affectibus, operibus; & redeuntis in viam rectam ab errore; de qua citavimus paullo ante Ambroſium. Cajetanus vero *teſtimonia* ſumit pro bonis operibus, quæ ad honorem Dei fiunt, & teſtificantur in nobis quod ſimus filii ejus.

b Deut.33.3 — Tropologia

Verſ. 60.) Paratus ſum, & non ſum turbatus, ut cuſtodiam mandata tua.

Senſus loci.

DUm converterem pedes in teſtimonia tua ſive præcepta, ut in iis ambularem, & illam cuſtodirem, occurrerunt difficultates ac impedimenta: nihilominus audacter, alacriter, expedite perrexi, atq; progreſſus ſum, nõ cunctatus, non retardatus, nihil dubitans, nihil hæſitans, nihil trepidans: quin potius tamquam bene paratus, & inſtructus, feſtinans ſine deliberatione, ſine mora. Dum cogitarem vias meas, præcogitavi ſimul pericula, tentationes, perſecutiones, adverſarios multos una ex parte: ex alia dum cogitationem, & affectum converti ad teſtimonia tua; venerunt in memoria auxilia gratiæ tuæ, quæ me ſperare juberent, & audere, cum præmiis, ſuppliciis, ſumma præceptorum æquitate, maxima vitiorum turpitudine, & aliis rationibus, quæ vehementius me incitarent, & perſeverantiam in ſuſcepto propoſito victoriamq; promitterẽt. Paratum reddit fervor charitatis, cum aliis habitibus gratiæ, nec non etiam quũ acquiſitis, *nec turbatur qui paſtorem ſequitur Deum* c, nec plurima quærit, ſed unum Deum, qui *eſt pars optima* d: *paratum cor* habet, denuoque paratum, qui *exultat in gloria Dei* e, quam ſuam eſſe vult, ut *in ipſo tantum glorietur* f, *paratus eſt in flagella, cui dolor in conſpectu ſemper* g: quod non reſpondeat amori ac beneficiis divinis, nec ſatisfaciat offenſis in eumdem admiſſis. Hæ ac ſimiles cogitationes paratos effecerunt, & vigilantes ſanctos ad quæcumq; fortiter pro Deo perferenda, ut Danielis Machabæorum, aliorum Prophetarum martyrumq; oſtendit exemplis Chryſoſt., Theod., Baſilius, ſeu qui nomen gerit Baſilii. Præmeditatione iſta, inquit Cyrillus Alex. h, molliuntur adverſa, & mens diutina cogitatione magis formatur. Acerba enim valde repentina videri ſolent. Citat hanc Pſalmiſtæ ſententiam, aitq; propterea dixiſſe Chriſtum i, *hæc locutus ſum vobis, ut quum venerit hora, eorum reminiſcamini quia ego dixi vobis*. Quo pertinet proverbium quod prævila tela minus feriunt. Præſcientiæ clypeo muniri nos Greg. k eodem utens proverbio, ſcribit. Paulus profitebatur ſe *non ſolum alligari, ſed & mori in Jeruſalem paratum eſſe propter nomen Domini Jeſu* l. Nazianz. m poſt deploratum fratrem, Deum orat ut ſeipſum, aliquos ſuperſtities dignetur ſuſcipere, ob metum illius paratos, & non turbatos, neque in extremo die terga vertentes, atq; invito animo, quemadmodum ſolent qui mundo & carni addicti ſunt, hinc abſtractos & avulſos, ſed promtè & alacriter ad beatam illam & longævã vitam proficiſcentes. Scribit præterea n de ſorore Gorgonica, adeo *cupiviſſe diſſolvi, & eſſe cum Chriſto* o, quod beneficio Dei parata eſſet, & non turbata. Qui autem, inquit Elias p, ſeipſum præparavit, is ex ſubito rerum adverſarum impetu nulla tempeſtate concutitur, verum ob animæ præparationem forti animo id quod accidit ſuffert. Cum hac præparatione, cautione, vigilantia adverſus tot & tanta excidia, comparat Hilarius illam præparationis fiduciam, quam ſibi fuiſſe ſcribit Paulus q, ita ut nihil vereretur quo *ſeparandus eſſet à charitate Chriſti*. Adjicit præceptum Chriſti r, *non turbetur cor veſtrum*, neq; trepidet, formidet. Eadem pro more Ambr. fuſius explanat, inducitq; adhuc tempeſtate laboranti dicentem ſ, *Ego ſum, noli turbari*. Poſtremo advertere nos jubet, cum quantis nobis ſit prælium, & ideo meditari iſta animo, ut præcedentes ad prælia uſurpemus præſentem ſententiam. Ad illud nos maximè prælium paratos oportet eſſe, quod quia extremum, ſupremi periculi eſt; de quo Chriſtus admonens; ideo, inquit t, *eſtote parati, quia qua hora non putatis filius hominis veniet*. Eodem tendebant parabolæ Virginum, *quæ paratæ intraverunt ad nuptias* u; cuſtodientis domum à fure nocturno x, *præcincti, expectantis revertentem Dominum à nuptiis* y. Tales exhibentur nobis Angeli cum, alis ac ſimiles *ſpiritui*, ideſt, *vento ignique* z, ſeu flammis, prædit *pedibus rectis ac pennatis* a, qualia finxerunt poetæ telaria Mercurii ſui. Sic Raphael ſtans apparuit, *præcinctus, & quaſi paratus ad ambulandum* b. Sic agens ingreſſa turpitudinis locum, Angelum Domini præparatum invenit. Reſtringit Arnobius præparationẽ noſtrã circa paupertatem, quod etiam unum ex impedimentis Ambroſius obſervat eſſe cum divitiis; ita ut neutras Sapiens c vellet, ſed *victui neceſſaria*. Habuit credo reſpectum Arnobius ad portionem octonarii principio nominatam, & in uno Domino rerum omnium collocatã ut proinde nulla turbare hac divitem portione paupertas debeat. Hugo obſervat quinq; in hoc verſu, quæ competant obedientiæ, promtitudinem, *paratus ſum*: hilaritatem, *& non ſum turbatus*: perſeverantiam, *ut cuſtodiam*: diligentiam, *mandata tua*: quaſi non tantum præcepta, ſed nimia mandata intelligantur: diſcretionem, *tua*: has vero conditiones eſſe contra pigros, acedioſos, & murmuratores, item contra inconſtantes, negligentes, fatuos. Firmũ præcipuè propoſitum, & conſtantes, negligentes, fatuos. Firmum præcipuè propoſitum, & conſtantem perſeverandi voluntatem verbis iſtis innui exiſtimo. *Murum adamantinum* illum licet appellare d, non quem vulpes, ſi aſcenderit, poſſit tranſilire e. Caſti animæ hanc firmam munitionem Richardus Victorinus f vocat, ut intentionem ſemper habeat homo mortale non committendi, & ſi commiſerit ſtatim pœnitendi: item ſollicitudinem cognoſcendi mortalia, & pro iis, quæ cognoſcere non valet, occultè conterendi.

c Jer.17.16 — d Luc.10.41.42 — e Pſ.56.8 Pſ.107.2 — f 2.Cor.10.17 — g Pſ.37.18 — h 10.Joa.c.57 — Repentina acerba. — i Joan.16.4 — k hom.35.in Evang. — l Act.21.13 — m Or.a.10.in Cæſare — n Ora.11.in Gorg. — o Philip.1.23 — p ibid.n.23 — q Rom.8.35 & ſeq. — r Joan.14.1 — ſ Marc.6.50 — t Luc.12.40 — u Matt.25.10 — x Luc.12.39 — y verſ.9 — z Pſ.104.4 — a Ez.1.7.8 — b Tob.5.5 — c Prov.30.8 — d Amos 7.7 ſecun. LXX — e 2.Eſd.4.3 — f in Cant p.3 c.18

Paratus ſum) Hieron. *feſtinavi*, quod eſt Hebr. חשתי *chaſthi*, vel *properavi, acceleravi alacriter*, & cum quodam ſtrepitu. In pſ. 21. g, *ad defenſionem meam conſpice*, חושה *chuſchahh*. Hieron. reddit etiam, *feſtina*. Et in 69. h *Domine, ad adjuvandum me feſtina*, eſt idem verbũ. Qui non eſt paratus, feſtinare nequit: ſed è contrario paratum nihil impedit, quominus feſtinet. Idem verbum ſignificat præterea *ſentire*, ac *ſenſibus oblectari*, & *deliciis affluere*: quod ultimum ponitur in Eccleſiaſte i. Sic præparatio iſta erit hominis inhiantis, & cum ingenti voluptate quidpiam quærentis, ac facere, vel adipiſci volentis.

g verſ.20 — h verſ.4 — i c.2.25

Et non ſum turbatus.) Hieron. *& non neglexi*. Alii, *& non diſtuli, non tardavi, non moram feci*, ולא התמהמהתי *velo hithmahmahthi*. Richardus Cenomanus ſuſpicatur lectum à LXX. התחמהתי *hithhamahthi*, ab המה *hamah*, quod eſt *turbare, tumultum, ac ſtrepitum facere, fremere, ſuſurrare, tumultuari*. Sic pſ. 45. k, *Conturbatæ ſunt Gentes*. Erit ſenſus, quod abſque ulla perturbatione, contradictione, obmurmuratione, ſtrepitu, promtè, expedite, alacriter paratum ſe, ac feſtinantem cum bono, ut ita dicam, ſtrepitu, exhibuerit ad parendum. Quæ una laus inſignis obedientiæ. Si tribulatio innotat, ait Bernardus l, ſi peccatores tibi laqueum ponunt, ſi maligni tuum iter impediunt, tu obedientiæ viam non deſeras, ſed dic, Paratus ſum, & non ſum turbatus, ut cuſtodiam mandata tua. Alterius verbi radix eſt quadrata מהמה *mamah*, *morari, tardare*, quod ipſemet vocis ſonus, ac prolatio, præ ſe fert. In Geneſi m, *Niſi interceſſiſſet dilatio*. Et in Exodo n, *Nullam ſinentibus facere moram*: & in Abacuc o, *Si moram fecerit*. His, inquam, locis extat iſtud idem verbum. Qui turbatur, hæret, ac moram facit: quem nihil turbat, nulla re detinetur, vel retardatur. Quum flagitemus à Deo, ut acceleret, feſtinet, non tardet opitulari, & munera ſua conferre, reſpondere debemus celeritate, feſtinatione, alacritate, cura diligentia præſtandi quæ imperat, ut ſimus *probabiles Deo, & operarii inconfuſibiles* p, & *vaſa utilia Domino ad omne opus bonum parata* q.

k verſ.7 — Laus obedientiæ inſignis. — l ſerm. de obedient. & gradib. ejus — m c.43.10 — n c.34.19 — o c.2.3 — p 2.Tim.2.15 — q verſ.21

Ut cuſtodiam mandata tua.) Notat Auguſt. aliquos interpretari, *ad cuſtodiendum*, alios *ut cuſtodire*, quoſdam *cuſtodire*: quod Græcus potuit τοῦ φυλάξασθαι. Cuſtodia non eget feſtinatione, & curſu, quæ primi membri verbo indicari dixi; ſed mora, & ſtatione. Sed animi attentio, applicatio, diſcurſus practicus trahens affectum, curſus quidam, feſtinatioque cenſeri poteſt.

Verſ. 16.

Verſ. 61.) Funes peccatorum circumplexi ſunt me, & legem tuam non ſum oblitus.

Senſus loci.

OPeræ ſane pretium fuit parato, ac imperturbato animo eſſe circa cuſtodiam mãdatorum tuorum, quia non defuerunt vel homines, vel dæmones, qui perturbare, & retardare niterentur, atque tamquam retia, laqueoſve intricatos, & implicatos tendere, quibus caperer; ipſi etiam intra meipſum pravi habitus, motus, affectus perpetuo inſidiantur mihi, & *lex membrorum repugnas legi mentis meæ* a, quæ ſanctitatem legis tuæ cognoſcit & approbat. Idcirco *ſuper cuſtodiam meam ſtandum mihi eſt*, (nec umquam de memoria lex, & mandata tua deponenda, *& figendus gradus ſuper munitionem: ut videam quid dicatur mihi, & quid reſpondeam ad arguentem me* b, atq; tentantem.

a Rom.7.23 — b Abac.2.1.

——— c *Numquam imprudentibus* (ideſt, valde prudentibus) *imber*
Obfuit.

c Virg. Georgic. 1.

Turbam perſequentium Davidem à Davide hic intelligi quidam volunt, ſive inimicorum, quos alibi d queſtus eſt *circumdediſſe animam ſuam*, & e *funes extendiſſe in laqueum, juxtaque iter ſcandalum poſuiſſe*. Tropologia de peccatis receptiſſima eſt, quamvis de peccatoribus, qui alios circumdent, ſermo ſit ad litteram. Huic favet, quam vocamus eorumdem abſolutionem, cujus typus inſtitis ligatus Lazarus, & ſolvendus Apoſtolis datus f, vel etiam ſolvi juſſus aſinæ pullus, cum aſina g, & *filia Abrahæ, quam alligavit ſatanas annis octodecim* h: *iniquitates, quas* ait Sapiens i, *capere impium, & funes peccatorum, quibus conſtringit trahentes iniquitatem in funiculis vanitatis, & quaſi vinculum plauſtri peccatum* k. Obſervata ſunt hæc ab Hilario, & Ambroſ. Hic vero, poſita notione *funium* quoque bonorum, varias enumerat malorum quaſi formas, ideſt, vitiorum, quibus dure peccatores ligant diabolus, & miniſtri ejus: vel certe Nemrod, hoc eſt *amaritudo*, vel certe Eſau, hoc eſt, *terrenus*, & *callidus*; qui venatores erant; feraſque laqueis captare conſueverant, & muta animantia vinculis illigare: circumſpiciendum oculis animæ diligenter, quia *pluit laqueos ſuper peccatores* l: & *in medio laqueorum tranſimus* m: quod accuratè Chryſoſt. n expendit, altis præſertim cervicibus cito laqueum innodari, ideſt, ſuperbis. Sic vero reſponſum Antonio, laqueos, quibus plenum cernebat mundum, evadi poſſe ab humilibus o. *Reſipiſcendum à diaboli laqueis, ne ab eo captivi teneamur ad ipſius voluntatem* p. Nam & ille colluctator inquit Lactantius q, & adverſarius noſter, ſcis quam ſit aſtutus. Is hæc omnia, quæ illicere poſſunt, pro laqueis habet: & quidem tam ſubtilibus, ut oculus mentis effugiant, ne poſſint hominis proviſione vitari. Summa ergo prudentia eſt pedetentim incedendum, quoniam utrobique ſaluti inſidet, & offendicula pedibus latenter opponit. Improborum eſt *in circuitu ambulare* r, *circumdare, canum, taurorum, vitulorum, apum more* ſ. *Adverſarius ipſe diabolus circuit* t: & *circumdabant Jeſum adverſarii ejus* u: circumdamur undique, & obſidemur, & in medio laqueorum incedimus. Myſticum leonem referre debemus, ut *ſicut leo confidentes, abſque terrore* contra diabolum *ſtemus* x: vitulum, ut nos ipſos mortificando mactemus, & ſacrificemus: hominem, ut aliis hominibus reſiſtamus; aquilam y; ut Solem contueamur, ideſt, intelligamus à Sole juſtitiæ, qui Deus eſt, ſive Chriſtus, permitti ut nobis laquei tentationum, retiaque tendantur; ſed fruſtra, ſi *oculati, pennatique* z fuerimus. Alias tractata ſententia ſimilis eſt, atque *funium* acceptio multiplex, de qua diſſerit etiam Gregorius a. Quod autem attinet ad eam, quæ pro peccatis eſt, ejus rationem reddit, quia funis addendo torquetur, ut creſcat: & peccatum, dum perverſo ſæpe defenditur, multiplicatur. Raro unum peccatum ſimplex eſt, ſed implicat ſecum plura, & involuit. Sunt item funes pœnæ, ac tribulationes: præterea tentationes, & peccandi occaſiones. Juſtos cicrumplecti, & ligare poſſunt perſecutores funibus, & vinculis, quibus ipſemet Chriſtus ligari ſe paſſus b, & vinciendum Petrum prædixit c, ſicut & Paulum Agabus d: ligantur præterea inviti non peccatis mortalibus; quia *fruſtra jacitur rete ante oculos pennatorum* e; ſed primis motibus illorum peccatorum, & lege carnis, membrorum peccati, quæ ad peccandum illicit, & levioribus peccatis. *Dirumpenda vincula hæc* f, *dirumpentis illa ipſiuſmet Dei* g beneficio, quo præditus Samſon *diſſipavit, & ſolvit* h: & *Petro ceciderunt catenæ de manibus* i. Paulinus k peccatorum vocat crines crimina, non illos crines, quibus bellator ſacer funes hoſtium, & novas reſtes, quaſi mollia fila ſolvit; ſed qui hoc loco vocantur *funes circumplectentes*, & illorum graves adeo comas eſſe, ut *ſicut onus grave graventur in capite* l. Audiendus Eſaias m, *Et nunc nolite illudere, ne forte conſtringantur vincula veſtra*, ideſt, tùm tribulationes, tùm peccata. Lege apud Grevæum n triplex vinculum peccatorum, carnalis affectionis, mundanarum poſſeſſionum. Nec inepte *funes* peculiari quadam ratione carnale peccatum ſuum Davidem dixeris intellexiſſe, quod ex infirmis ceu filis, & ex imbicillitate carnis conſtat: & quibus numquam teneri Samſon potuit, quamdiu Dalilæ ſuæ non ceſſit. Iſtis funibus flagellatus Chriſtus contra concupiſcentiam carnis, quemadmodum contra concupiſcentiam oculorum, avaritiamve nodoſis ſpinis, ac ſentibus, contra ſuperbiam vitæ catenis ferreis, ſive flagellis.

d Pſ.16.9. — e Pſ.139.6. — Tropologia — f Joa.11.44. — g Mat.21.2 — h Luc.13.16 — i Prov.5.22 — k Eſa.5.18. — Nemrod, amaritudo, Eſau, terrenus, callidus. — l Pſ.10.7. — m Eccl 9.20 — n hom.15.ad popul. — o Athanaſ. in Anton. — p 2.Tim.2. — q de opiſ. Dei, c.1. — r Pſ.11.9. — ſ Pſ.21.13. 17. Pſal.117.12. — t 1.Petr.5.8. — u Joa.10.24 — Senſus myſticus. — x Prov.28.1. — y Ezec.1.10 — z Prov.1.17. — Funium acceptio multiplex. — a 13. moral. c.9. vel 12. — b Joan.18.12 — c c.21.18. — d Act.21.11. — e Pr.1.17. — f Pſ.2.3. — g Pſ.115.17. — h Jud.15.14. c.16.9.12. — i Act.12.7. — k Ep.4. — l Pſ.37.5. — m c.28.22. — n Serm.259 — Triplex vinculum peccatorũ.

Funes peccatorum circumplexi ſunt me:) Hieronymus, *funes impiorum implicaverunt me*. Alii, *catervæ, cœtus, turmæ, congregationes, ſocietates deprædatæ ſunt me*, ſive *expoliaverunt*, vel *dolores, moleſtiæ*, vel *vincula*, ideſt, nocendi ſtudia, quibus me illaqueare conantur. Chaldaicè, *cohors impiorum congregata eſt contra me*. Hebræa ſic habent חבלי רשעים עודני *cheule reſciahhim hinveduni*. Primum nomen varias habet illas, quas dixi ſignificationes: præterea que pro gubernatoribus navium; quarum prima eſt pro funibus, quos alias notavi, videri hincà Gallis appellatos *Chables*. Cœtus, ac multitudo congregata hominum ex multis perſonis explicatur, tamquam ex filis: homines quoque doloribus veluti funibus implicantur, & conſtringuntur. Hoc nomen eſt, ubi Latinè *cuneus Prophetarum* o, vel *grex* p dicitur. Sic etiam Græci σπεῖραν, quæ propriè *lineam flexuoſam, funeamque volubilitatem* ſignificat, uſurpant pro cohorte, præſertim in Teſtamento novo q. Ennius item eodem pacto Latinum faciens hoc nomen dixit,

——— *Spiras legionibus nexunt*.

De ſecundo nomine dictum alibi ſatis. Solum notari debet, non *peccata*, ſed *peccatores* ſignificare, ac proinde genitivum nominis *peccatorum*, non à *peccatis*, ſed à *peccatoribus* derivari, ſicut & Græcus genitivus eſt ἁμαρτωλῶν: quod Auguſtinus etiam annotavit.

o 1.Reg.10.16. — p ib. verſ.5. — q Matt.27.27. Marc.15.16. Joan.18.3.12. Act.10.1. 21.31. c.27.1

Et legem tuam non ſum oblitus.] Auguſtin. Proſper, vetus Pſalterium *& legis*. Pſalt. Romanum & Ambroſianum, & Caſſiod. *legem autem tuam*. Conjunctio non eſt in Hebræo textu; tamen rectè adjecta eſt. Sed ſi implicant, ait Auguſtin. peccatores funibus corpus, non implicant animum, ubi non eſt iſte Dei legis oblitus; quia *ſermo Dei non eſt alligatus* r. Videlicet, quia ſtrictè colligatus vinculis intelligentiæ, atque amoris intra animum juſti, qui *adhæret Deo*, & Deus illi ſ: nec *ſeparatur à charitate ejus, qui ſunt funiculi arctiſſimi Adam, & dilectionis* t. Sunt qui *veritatem Dei in juſtitia detineant* u, & impediant, ne verbum Dei libere currat, *faciatque, & proſperetur in his, ad quæ miſſum eſt* x. *Non eſſe oblitum legem*, eſt eam executioni mandaviſſe, ac libere, palamq; profeſſum eſſe *loquendo in conſpectu Regum ſine confuſione* y, & rubore. Ut enim cataractæ Nili ab Æthiopia in Ægyptum tendentes, nulla arte inhiberi poſſunt, nec Solis radii, tametſi nube aliquantiſper obducatur; ſic neque Chriſtianorum linguæ vincula injici poſſunt, ut Nazianzenus ſcribit z. Craſſus negabat Philippo Conſuli cedenda ipſius pignora, ſi Craſſum vellet coercere, ſed linguam excindendam, qua vel evulſa ſpiritu ipſo libidinem illius libertas ſua refutaret a. Martyres nonnullos conſtat evulſa loquutos lingua laudes Dei, fideique confeſſionem b.

r 2.Tim.2.9 — ſ 1.Cor.6.16. — t Oſea 11.4. — u Rom 1.18. — x Eſa.55.11. — Legem non obliviſci quid ſit. — y Pſ. 118.46. — z or. 4. contra Jul. — a Cicer. 3. de orat. — b Rom. martyrol 18. Novemb. & E. piſc. Afric. apud Greg. dialog. c.32.

Verſ. 62.) Media nocte ſurgebam ad confitendum tibi ſuper judicia juſtificationis tuæ.

Senſus loci.

NE legem tuam obliviſcerer, meque melius inſtruerem adverſus peccatorum me perſequentium funes, laqueos, flagella, tentationes, tribulationes, omni quidem tempore, ſed nocturno potiſſimum, *& quum noctis medium ſilentium eſſet, illaque in ſuo curſu medium item pergeret* c, & ſomnus eſſe gratiſſimus ſolet, & dæmones ad tentandum acriores ſunt, & illecebræ carnis vehementiores, nullus arbitrer culpæ, nullus conſcius, nullus erroris teſtis, è lectulo ſurgens incumbebam in laudes juſtiſſimorum, ſapientiſſimorumq; præceptorum tuorum, nec non judiciorum, quibus præmia, ac ſupplicia decernis, ac irrogas,

c Sap.18.14.